

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Siutilo Rimvydo,
IV kurso, neakivaizdinio skyriaus,
darbo teisės studijų atšakos studento

Magistro darbas

**Lietuvos Aukščiausio teismo praktika sprendžiant bylas dėl
materialinės atsakomybės už žalą, padarytą darbuotojo
suluošinimu ar kitokiu pakenkimu sveikatai arba dėl
nukentėjusiojo mirties.**

Vadovas: Asist. Andrius Pranckevičius

Recenzentas: Doc. dr. Viktoras Tiažkijus

Vilnius 2010

TURINYS

TURINYS.....	2
ĮŽANGA	3
1. DARBDAVIO MATERIALINĖ ATSAKOMYBĖ IR ŽALOS ATLYGINIMO BŪDAI	6
1.1. Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo teisinio reguliavimo ypatumai	7
1.2. Materialinės atsakomybės reglamentavimo problemos	13
1.3. Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistema ir ypatumai	25
2. BYLŲ, DĖL DARBDAVIO MATERIALINĖS ATSAKOMYBĖS, NAGRINĖJIMO YPATUMAI, REMIANTIS LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO PRAKTIKA	33
2.1. Dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo darbuotojui, netekusiam dalies darbingumo	36
2.2. Neturtinės žalos atlyginimo problemos	44
2.3. Dėl darbdavio pareigos atsakyti už trečiojo asmens nusikaltimu padarytą žalą darbuotojui.....	49
2.4. Dėl žalos atlyginimo, kai nelaimingas atsitikimas darbe nepripažintas draudiminiu įvykiu.....	53
2.5. Dėl darbdavio, kaip didesnio pavojaus šaltinio valdytojo atsakomybės, sveikatos sužalojimo atveju.....	57
IŠVADOS	60
SANTRAUKA.....	62
SUMMARY	63
LITERATŪROS SĄRAŠAS	64

IŽANGA

Darbo pasirinkimas yra tik viena iš Konstitucijos garantuojamų teisių, kartu su darbo pasirinkimu darbo santykių šalims atsiranda ir tam tikros pareigos, kurios yra apibrėžtos Lietuvos respublikos įstatymuose. Lietuvos respublikos Konstitucijos 48 straipsnis suteikia žmogui galimybę pasirinkti darbą bei verslą ir naudotis teise turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju.

Nuo pat nepriklausomybės atkūrimo galiojo Tarybinės santvarkos laikais galiojusieji darbo įstatymai, papildant juos vis naujomis nuostatomis. Tačiau pasikeitus ekonominėms ir socialinėms sąlygoms, atsirado būtinybė keisti ir darbo įstatymus, taikant juos prie naujų darbo panaudojimo formų vystymosi. Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas (toliau – DK), reglamentuojantis darbo teisinius santykius, tarp jų ir darbuotojų materialinę atsakomybę, įsigaliojo 2003 m. Siekiant užtikrinti darbdavio ir darbuotojo skirtingų interesų pusiausvyrą sprendžiant kilusios žalos atlyginimo klausimą, darbo teisėje buvo įtvirtintas materialinės atsakomybės institutas, palengvinantis darbdavio ir darbuotojo patirtos žalos atlyginimą, apsaugantis žalą padariusį darbuotoją nuo darbdavio piktnaudžiavimo. Nelaimingi atsitikimai darbe skaudžiausiai paliečia darbuotoją, o esant sužalojimams ar mirtiniams atvejams, ne tik patį asmenį, bet ir jo artimuosius, išlaikytinius asmenis.

Nepaisant mažėjančio nelaimingų atsitikimų skaičiaus išlieka aktualus materialinės ir moralinės darbdavio atsakomybės klausimas, teisingas atlyginimas nukentėjusiajam, paties darbuotojo veiksmai galėję turėti įtakos neigiamiems padariniams atsirasti.

Šiuo darbu siekiama teoriniu ir praktiniu aspektais išanalizuoti Lietuvos Respublikos Lietuvos Aukščiausiojo teismo (toliau - LAT) nutartis, apžvalgas ir senato nutarimus, sprendžiant bylas dėl materialinės atsakomybės už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu sveikatai arba dėl nukentėjusiojo mirties.

Pasirinkti tokią magistro darbo temą paskatino ir ta aplinkybė, jog pilnai atskleisti darbdavio materialinės atsakomybės instituto problematiką neužtenka vien teorinio šios srities analizavimo, kadangi pagrindinės analizuojamo instituto problemos išryškėja praktikoje, todėl ir buvo pasirinkta LR LAT teismo praktika sprendžiant bylas dėl materialinės atsakomybės už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu

sveikatai arba dėl nukentėjusiojo mirties bylų analizė, kurių pagalba yra formuojama teisinė praktika. Šiuo darbu siekiama akcentuoti materialinės atsakomybės instituto silpnąsias puses, apžvelgti jo trūkumus, tam, kad būtų galima pateikti pasiūlymus dėl materialinę atsakomybę reglamentuojančių teisės aktų tobulinimo.

Tyrimo tikslo siekiama, įgyvendinant šiuos uždavinius:

- Išanalizuoti teorines darbdavio materialinės atsakomybės problemas;
- Apžvelgti žalos atlyginimo sistemos teisinio reglamentavimo trūkumus;
- Atskleisti darbdavio materialinės atsakomybės praktinio taikymo problemas, remiantis LAT-o praktika;
- Apžvelgus LAT-o praktiką ir nustatčius teisės aktų spragas, išskirti esmines materialinės atsakomybės taikymo problemas;
- Pateikti statistinius darbdavio materialinės atsakomybės bylų nagrinėjimo teisme duomenis ir išryškėjusias tendencijas;
- Suformuluoti ir pateikti galimas rekomendacijas dėl teisės normų, reglamentuojančių darbdavių materialinę atsakomybę, tobulinimo ir teismų darbo trūkumų šalinimo.

Tiriant darbdavio materialinės atsakomybės instituto teorines, teisės aktų bei praktines problemas, buvo naudojami šie metodai:

- teleologinis,
- lingvistinis,
- precedentinis,
- lyginamasis istorinis,
- lyginamasis,
- sisteminės analizės,
- statistinis,
- genetinis.

Teleologinis metodas buvo taikytas apžvelgti įstatymo leidėjo tikslus, kurių jis siekė, priimdamas atitinkamą teisės aktą.

Loginės analizės metodas naudotas, atskleidžiant darbdavio materialinės atsakomybės teorines problemas, šio instituto ypatumus, analizuojant norminę ir specialiąją literatūrą, o sisteminės analizės metodas taikytas, analizuojant materialinę atsakomybę kitų žalos atlyginimo būdų kontekste.

Lingvistinis metodas naudotas, apibrėžiant darbdavio materialinės atsakomybės

sampratą bei tam tikras teisės aktuose numatytas formuluotes.

Lyginamasis istorinis metodas taikytas, analizuojant teisinio reglamentavimo raidą, o lyginamasis - nagrinėjant žalos atlyginimą reglamentuojančių teisės aktų tarpusavio suderinamumą bei atliekant analizuojamos kategorijos bylų analizę, lyginant panašaus pobūdžio bylas Lietuvos Aukščiausiajame teisme.

Apžvelgiant LAT praktiką darbdavio materialinės atsakomybės srityje ir jos įtaką, formuojant vienodą teismų praktiką, taikytas precedentinis metodas, o, analizuojant darbdavio materialinės atsakomybės kilmę, taikytas genetinis metodas.

Statistinis metodas taikytas LAT išnagrinėtų darbdavio materialinės atsakomybės bylų dėl sveikatos sužalojimo, susirgimo profesine liga ar mirties atvejų darbe apibendrinimams pateikti.

Darbe išsamiau analizuotos LAT 2005 – 2010 m. nagrinėtos bylos, susijusios su materialinės atsakomybės taikymu bei atlikta LAT nagrinėjamos kategorijos bylų analizė.

Taip pat darbe analizuojami LAT nutarimai ir kiti išaiškinimai, Europos Sąjungos teisės aktai, Tarptautinės darbo organizacijos konvencijos. Taip pat remtasi teisės mokslininkų, tokių kaip doc. V. Nekrašas, doc.dr. V. Tiažkijus, dr. A. Verikas, prof. V. Mikelėnas ir kt., darbais. Ypatingai pravertė T. Bagdanskio monografija „Materialinė atsakomybė darbo teisėje“, kurioje išsamiai analizuojami šio darbo temai aktualūs klausimai. Darbe plačiai išnagrinėta LAT praktika sprendžiant bylas, susijusias su darbo temai aktualių materialinės atsakomybės normų taikymu.

Darbe buvo remiamasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos darbo kodeksu, Lietuvos Respublikos civiliniu kodeksu, Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimo profesine liga laikinuoju įstatymu, Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymu.

1. DARBDAVIO MATERIALINĖ ATSAKOMYBĖ IR ŽALOS ATLYGINIMO BŪDAI

Darbo santykio subjektas, padaręs žalą kitam subjektui, privalo ją atlyginti įstatymo nustatyta tvarka ir dydžiu. Ši pareiga atlyginti nuostolius yra vadinama materialine atsakomybe¹. Teisės literatūroje materialinė atsakomybė apibrėžiama kaip rūšis valstybinės prievartos, kuri taikoma už darbo teisės pažeidimus ir turi apsaugos teisinio santykio formą siekiant, kad teisės pažeidėjas atlygintų nukentėjusiai šaliai padarytą žalą darbo teisės normų nustatytu dydžiu ir tvarka.

Lietuvos teisėje kartu su materialine atsakomybe yra numatyti ir kiti žalos atlyginimo būdai: valstybinis socialinis draudimas, civilinė atsakomybė, žalos sveikatai atlyginimas pagal nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas ir kiti. Lietuvoje darbdavio materialinės atsakomybės institutas detaliau buvo reglamentuotas tik priėmus naująjį DK, iki tol galiojusiam 1972 m. Darbo įstatymų kodekse buvo reglamentuota tik darbininkų ir tarnautojų materialinė atsakomybė. Naujajame DK įtvirtintos materialinės atsakomybės sąlygos, pagrindiniai materialinės atsakomybės taikymo principai, įvestas visiškai naujas pažeistų teisių gynimo būdas – teisė reikalauti neturtinės žalos, kylančios iš darbo teisinių santykių, atlyginimo, numatytas negautų pajamų atlyginimas. Kalbant apie materialinę atsakomybę darbo teisėje, daugiausiai buvo analizuojama darbuotojų materialinė atsakomybė, tuo tarpu darbdavių atsakomybei pastaruoju metu Lietuvoje skiriama daugiau dėmesio. Todėl viena iš aptariamo instituto problemų ir yra mokslinės analizės trūkumas, kadangi būtent darbdavio materialinė atsakomybė, jos teorinės bei taikymo problemos yra labai nedaug išanalizuotos.

¹ Bubilaitytė B. Darbdavio atsakomybė už darbuotojo sveikatai padarytą žalą. Teisė 2008 Nr.67

1.1. Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo teisinio reguliavimo ypatumai

Nagrinėjant darbdavio materialinę atsakomybę, reiktų apibrėžti darbdavio sąvoką bei materialinės atsakomybės sampratą, pagal darbo teisinius santykius. Pagal DK 16 straipsnio pirmąją dalį darbdaviu gali būti įmonė, įstaiga, organizacija ar kita organizacinė struktūra, nepriklausomai nuo nuosavybės formos, teisinės formos, rūšies bei veiklos pobūdžio, turinti darbinį teisnumą ir veiksnumą². Darbdaviu gali būti ir kiekvienas fizinis asmuo, turintis civilinį teisnumą ir veiksnumą. Darbdavio teisinis statusas nepriklauso nuo nuosavybės formos, teisinės formos, rūšies ar veiklos pobūdžio, todėl darbdaviai laikomi tiek viešieji, tiek privatūs juridiniai asmenys.

Nagrinėjant materialinės atsakomybės instituto padėtį, iki šiol nėra vieningos nuomonės ar darbdavio atsakomybę laikyti sutartine ar deliktine. Civilinė atsakomybė gali būti skirstoma į dvi rūšis: sutartinę ir nesutartinę (deliktinę). Tokia nuostata įtvirtinta Civilinio kodekso 6.245 straipsnio 2 dalyje. Civilinė atsakomybė, atsirandanti pažeidus jau esamos prievolės subjektyvinę teisę, sąlygiškai vadinama sutartine atsakomybe. Deliktinė (nesutartinė) atsakomybė atsiranda, kai žala padaroma nesant sutartinių santykių, kai yra pažeistos absoliutinės teisės, padaryta žala kitam asmeniui.³

Atsakomybė už asmens sveikatai padarytą žalą turi deliktinį pobūdį, nors tokia žala gali atsirasti ir kaip netiesioginė pasekmė vykdant kai kuriuos sutartinius įsipareigojimus. Teisinėje literatūroje pripažįstama, kad darbdavio deliktinė atsakomybė yra glaudžiai susijusi su egzistuojančiais sutartiniais santykiais.⁴ Darbo teisiniai santykiai yra reikšmingi tiek žalos darbuotojo sveikatai atsiradimui, tiek ir jos atlyginimui. Tarybinėje teisėje vyravo nuomonė, kad atsakomybė už darbuotojo sveikatai padarytą žalą yra deliktinė, tačiau buvo ir kitokių nuomonių: vieni teigė, jog ši atsakomybė atsiranda iš darbo sutarties, todėl ją reikia laikyti sutartine atsakomybe, pagal darbo teisę; kiti šią atsakomybę laikė kompleksiniu institutu, jungiančiu ir darbo ir civilinės teisės

2 Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas//Valstybės Žinios, 2002, Nr. 64-2569.

3 Civilinė teisė /Red.. V.Staskonis. – Vilnius, 1997

4 Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. III dalis . Individualūs darbo santykiai. T.2. – Vilnius, 2004.

normas⁵. Todėl galime išskirti tris nuomones: pirmoji – darbdavio materialinę atsakomybę priskiria sutartinei atsakomybei; antroji – ją laiko deliktine, t.y. civiline atsakomybe ir trečioji – darbdavio materialinę atsakomybę už žalą padarytą darbuotojo sveikatai ar atėmus gyvybę, laiko kompleksine t.y. jungiančia tiek darbo, tiek civilinės teisės normas. Tam tikrose užsienio valstybėse (Australijoje, Naujoje Zelandijoje) materialinės atsakomybės instituto dualizmo problemų neiškyla, vien dėl to, kad įvedus privalomą draudimą nuo nelaimingų atsitikimų darbe, išnyko poreikis taikyti civilinę deliktinę atsakomybę, nes atsirado draudimo atlyginimas, visais atvejais garantuojantis visišką žalos atlyginimą⁶.

Darbuotojų saugos ir sveikatos užtikrinimas privalomas kiekvienam darbdaviui. Saugių ir sveikų darbo sąlygų darbuotojams neužtikrinimas gali lemti darbuotojų sveikatos sužalojimą ir su tai susijusios žalos atlyginimą. Lietuvos respublikos Darbo kodekso 249 str. numato, kad darbdavys pagal Civilinio kodekso normas privalo atlyginti žalą, padarytą dėl darbuotojo suluošinimo ar kitokio jo sveikatos sužalojimo, ar jo mirties atveju, arba dėl jo susirgimo profesine liga, jeigu jis nebuvo apdraustas nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu. CK 6.283, 6.284 straipsniuose dėl deliktinės atsakomybės, pasakyta, kad deliktinės atsakomybės taisyklės taikomos dėl darbuotojo suluošinimo ar kitokio jo sveikatos sužalojimo, arba jo mirties atveju. CK 6.245 str. 4 d. įtvirtinta, kad tarp asmenų, esančių sutartiniuose santykiuose, gali būti deliktiniai santykiai, jeigu tai numatyta įstatyme. Šiuo atveju įstatymas darbdavio materialinę atsakomybę priskiria deliktinei atsakomybei, tai patvirtina ir aplinkybė, jog ji yra reglamentuojama civilinės teisės normomis⁷. Tačiau specifinis darbdavio materialinės atsakomybės pobūdis (egzistuoja tada kai pažeidėjas ir nukentėjusioji šalis yra susiję darbo santykiais) parodo, jog ji yra neatsiejama ir nuo sutartinių santykių.

Teisinėje literatūroje materialinė atsakomybė apibūdinama kaip darbdavių ir darbuotojų tarpusavio pareiga atlyginti žalą, atsiradusią jiems pažeidus darbo pareigas, t.y. būtina atsakomybės sąlyga – žalos atsiradimas. Tai būdinga ir deliktinei atsakomybei. Deliktinė atsakomybė pasireiškia tik nuostolių atlyginimu. Tuo tarpu sutartinė atsakomybė

5 - MIKELĖNAS, V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995, p. 36.

6 - MIKELĖNAS, V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995, p. 36-37.

7 Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras, III dalis. Vilnius: Justitia, 2004, p. 363.

pasireiškia nuostolių atlyginimu ir netesybomis. DK nustatytose materialinės atsakomybės sąlygose, netesybų forma nenumatyta. Sutartinės civilinės atsakomybės pagrindas yra teisinės pareigos, numatytos sutartyje, pažeidimas, tuo tarpu deliktinės atsakomybės pagrindas yra teisinės pareigos, numatytos teisės aktuose, pažeidimas. Materialinės atsakomybės atveju, šalims leidžiama susitarti tiek, kiek leidžia įstatymas. Tačiau jei materialinę atsakomybę priskirti vien tik deliktinei atsakomybei, tada nebūtų galimi darbo sutarties šalių susitarimai dėl atsakomybės, o atsižvelgiant į teisės normas, matome, kad darbdavio su darbuotoju sudarytas susitarimas, nustatantis didesnę darbdavio atsakomybę, būtų galiojantis, kadangi jame nustatyta sąlyga nepablogina darbuotojo padėties. Todėl materialinės atsakomybės santykių negalima visiškai atriboti nuo sutartinių santykių⁸. Įvertinus minėtus argumentus, galime daryti išvadą, kad darbdavio materialinė atsakomybė už žalą padarytą darbuotojo sveikatai ar jo mirties atveju, negali būti laikoma tik deliktine atsakomybe, nes darbdavio pareiga darbuotojui kyla iš sutartinių santykių, t.y. iš darbo sutarties.

Darbo teisės objektas – visuomeniniai darbo santykiai. Ši teisė reguliuoja ne tik tiesioginius darbdavio ir darbuotojo santykius, kai pastarasis vykdo darbo funkcijas paklusdamas darbo tvarkai, bet ir kitus santykius, atsirandančius darbo procese ir su juo glaudžiai susijusius⁹. Darbo teisiniai santykiai yra apsauginiai santykiai, kadangi darbo teisė reguliuoja santykius, susijusius su teisine visuomeninių darbo santykių subjektų tarpusavio atsakomybe už savo teisių ir pareigų pažeidimą esant darbo santykiams. Materialinės atsakomybės pagrindas darbo teisėje yra teisės pažeidimas.

Kitas sveikatai padarytos žalos atlyginimo ypatumus lemiantis veiksnys yra tai, kad sveikatos sutrikimai yra neišvengiamai susiję su laikinu arba nuolatiniu darbingumo netekimu. Dėl sveikatos sužalojimo žmogus gali prarasti gebėjimą būti savarankiškas ir visateisis visuomenės narys, dėl sumažėjusio darbingumo – prarasti galimybę gauti pragyvenimui reikalingų pajamų ir užsitikrinti tinkamas gyvenimo sąlygas. Todėl sveikatai padarytos žalos atlyginimas tampa ne tik žalą patyrusio ir atsakingo už žalą padarymą asmens reikalas, bet ir visos visuomenės rūpestis. Be to Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2005 m. vasario 7d. nutarime konstatavo, kad pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją, valstybė yra konstituciškai įpareigota asmeniui, kurio sveikatai pakenkta dėl netinkamų, nesaugių ar nesveikų darbo sąlygų (įskaitant nelaimingus atsitikimus darbe ir

8 BAGDANSKIS, T. Materialiės atsakomybė darbo teisėje. Vilnius: Registrų centras, 2008.

9 VAIŠVILA, A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2002, p. 346

profesines ligas), teikti atitinkamą socialinę paramą. Įstatymų leidejas gali pasirinkti ir įstatymuose įtvirtinti minėtos paramos teikimo modelį.¹⁰

Teisininkas V.Nekrašas yra suformulavęs tokią materialinės atsakomybės pagal darbo teisę sąvoką: materialinė atsakomybė yra valstybinės prievartos rūšis, taikoma už darbo teisės normų pažeidimą ir turinti apsauginių teisinių santykių formą, siekiant, kad teisės pažeidėjas atlygintų nukentėjusiajai šaliai padarytą žalą darbo teisės normų nustatyto dydžiu ir tvarka¹¹. Vadovaujantis šia sąvoka, darbdavio materialinę atsakomybę galima vertinti kaip vieną iš drausminimo priemonių, palaikančių darbdavio suinteresuotumą tinkamai vykdyti darbo saugos reikalavimus.

Teisininkas T.Bagdanskis pateikia tokią materialinės atsakomybės sąvoką: tai turtinė prievolė, kuri atsiranda, kai vienas darbo santykių subjektas padaro žalą kitam subjektui ar kitaip pažeidžia turtinius interesus, neatlikdamas savo pareigų arba jas netinkamai atlikdamas, turinti kompensacinių bei apsauginių teisinių sanktykių pobūdį, siekiant, kad teisės pažeidėjas padengtų padarytus nuostolius visiškai arba darbo įstatymų nustatyto dydžiu, užtikrinant darbo santykių subjektų interesų pusiausvyrą¹².

Šiuo atveju, analizuojant materialinės atsakomybės sąvokas, išsiskiria ir teisininkų požiūriai į sankcijas, kurios taikomos realizuojant materialinę atsakomybę, vieni teisininkai laikosi pozicijos, kad šios sankcijos visada turi baustinumo atspalvį¹³, kiti teigia, jog, vis dėl to, pagrindinė materialinės atsakomybės funkcija yra kompensacinė, kurią realizavus siekiama atkurti nukentėjusiosios šalies pirminę padėtį taip, kad žala būtų atlyginta nei daugiau, nei mažiau negu realiai patirta¹⁴.

Pagal DK 245 straipsnį, materialinė atsakomybė atsiranda dėl teisės pažeidimo, kuriuo vienas darbo santykio subjektas padaro žalą kitam subjektui, neatlikdamas savo darbo pareigų arba netinkamai jas atlikdamas. Teisinė atsakomybė yra suprantama kaip visuomenės reakcija į teisės pažeidimą. Pagrindinis materialinės atsakomybės uždavinys – atlyginti kitam darbo teisinių santykių subjektui, padarytą žalą,

10 Lietuvos respublikos Konstitucinio Teismo 2005m. vasario 7d. Nutarimas byloje Nr.9/02// Valstybės žinios 2005. Nr.19-623.

11 NEKRAŠAS, V. Darbininkų ir tarnautojų materialinė atsakomybė. Vilnius: Mintis, 1984, p. 9-10.

12 BAGDANSKIS, T. Materialiės atsakomybė darbo teisėje. Vilnius: Registrų centras, 2008.

13 DAMBRAUSKAS, A.; NEKRAŠAS, V.; NEKROŠIUS, I. Darbo teisė: vadovėlis. Vilnius: Mintis, 1990, p. 228

14 BAGDANSKIS, T. Materialiės atsakomybė darbo teisėje. Vilnius: Registrų centras, 2008.

susietą su darbo pareigų vykdymu¹⁵. Priėmus naują DK įsigaliojo ir kita pažangi naujovė, t.y., kad žala yra skirstoma į turtinę ir neturtinę. Iki tol moralinė žala buvo įtvirtinta CK, o darbo teisiniuose santykiuose ji buvo neįmanoma, todėl teismai dažnai atmesdavo reikalavimus dėl neturtinės žalos atlyginimo. Remiantis DK 250 straipsniu, neturtinę žalą kiekvienu atveju nustato teismas, vadovaudamasis Civiliniu kodeksu. Kitose valstybėse neturtinė žala reglamentuojama labai įvairiai, pavyzdžiui, Rusijoje neturtinės žalos atlyginimo gali reikalauti tik darbuotojas, Anglijoje - ne tik nukentėjęs darbuotojas, bet ir kiti, darbuotojai, kurie patyrė išgyvenimus dėl jo kolegės susižalojimo darbe. Tokie išgyvenimai gali atsirasti darbuotojui matant kaip sužalojamas kitas darbuotojas¹⁶.

Neturtinės žalos kylančios iš darbo teisinių santykių atlyginimo institutas yra dar visai naujas Lietuvos teisės sistemoje. Neturtinės žalos atlyginimo srityje visiško žalos atlyginimo principas (*restitutio in integrum*) objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi, kadangi neturtinės žalos tiksliai įvertinti pinigais neįmanoma. Įstatymas numato piniginę satisfakciją, kuria siekiama kuo teisingiau kompensuoti nukentėjusiojo patirtą dvasinį bei fizinį skausmą ir kt. Teismo funkcija yra nustatyti teisingą piniginę kompensaciją už patirtą skriaudą (dvasinius, fizinius išgyvenimus, praradimus). Trūksta teisės mokslininkų analizių, liečiančių darbo sutarties šalių pareigą atlyginti viena kitai padarytą neturtinę žalą, negausi ir šios srities teismų praktika, o darbuotojai kol kas retai kreipiasi į teismą dėl neturtinės žalos atlyginimo. Taip pat teisės doktrinoje nėra vieningos nuomonės dėl neturtinės žalos atlyginimo objektų, kuriuos pažeidus galėtų būti reikalaujama atlyginti neturtinę žalą, specifikos, jų turtinės vertės, nėra vienos nuomonės, kokių tikslų yra siekiama neturtinės žalos atlyginimu – ar nubausti žalą padariusį asmenį, ar kompensuoti nukentėjusiajam patirtus išgyvenimus, dvasines kančias.

Asmeniui padaryta žala gali būti dvejopa:

1) asmens sveikatos (kūno) sužalojimas ar kitoks pakenkimas sveikatai (pvz. profesinė liga);

2) gyvybės atėmimas. CK 6.283 str. numatyta, kad jei fizinis asmuo suluošintas ar kitaip sužalota jo sveikata, tai už žalą atsakingas asmuo privalo nukentėjusiajam asmeniui atlyginti visus šio patirtus nuostolius ir neturtinę žalą. Šiuo atveju į nuostolius patenka ir negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu jo sveikata nebūtų

15 Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras, III dalis. Vilnius: Justitia, 2004, p. 355.

16 DEAKINS, S.; JOHNSTON, A.; MARKESINIS, B. Tort law. Oxford: Clarendon Press, 2003, p. 98-99.

sužalota. Paminėtina, kad anksčiau galiojusiam DĮK nebuvo reglamentuota žalos, kuri pasireiškė kaip negautos pajamos, atlyginimas, todėl priėmus DK ši spraga buvo išaisyta ir darbo teisiniuose santykiuose buvo įtvirtintas negautų pajamų atlyginimas.

Materialinė atsakomybė galima, jeigu yra tam tikros sąlygos. Materialinės atsakomybės atsiradimo sąlygos – teisės pažeidimo elementai, nuo kurių priklauso galimybė taikyti darbdaviui materialinę atsakomybę¹⁷. Šios sąlygos yra skirstomos į dvi grupes:

- 1) bendrąsias, kurios yra būtinos turtinei atsakomybei atsirasti (t.y. civilinei, administracinei ir pan.), bei
- 2) specialiąsias, kurios būtinos materialinei atsakomybei, pagal darbo teisės normas, atsirasti.

Pagal DK 246 straipsnį, bendrosios materialinės atsakomybės sąlygos yra:

- a) padaroma žala;
- b) žala padaroma neteisėta veika;
- c) yra priežastinis ryšys tarp neteisėtos veikos ir žalos atsiradimo;
- d) yra pažeidėjo kaltė.

Specialiosios materialinės atsakomybės sąlygos yra dvi:

- a) pažeidėjas ir nukentėjusioji šalis teisės pažeidimo metu buvo susiję darbo santykiais;
- b) žalos atsiradimas yra susijęs su darbo veikla.

Visos šios materialinės atsakomybės sąlygos yra glaudžiai susiję tarpusavyje ir sudaro vieną sudėtingą reiškinį – darbo teisės pažeidimą, kuris yra pagrindas materialinei atsakomybei atsirasti¹⁸. Materialinės atsakomybės sąlygos turi būti taikomos taip, kad materialinė atsakomybė atliktų socialinę, apsauginę funkciją, nepažeidžiant asmenų teisių ir teisėtų interesų bei nesudarant galimybės piktnaudžiauti.

Materialinės atsakomybės institutui pastaruoju metu būdingas teisinio reglamentavimo sferos išplėtimas, adaptavimas prie besikeičiančios ekonominės ir socialinės aplinkos, taip stiprinant darbo teisinių santykių subjektų teisių ir teisėtų interesų garantijas, užtikrinant efektyvesnę žalos atlyginimo mechanizmą. Tačiau egzistuoja ir tam

17 PRAPIESTIS, J. [sudarytojas]. Namų advokatas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002, p. 492.

18 DAMBRAUSKAS, A.; NEKRAŠAS, V.; NEKROŠIUS, I. Darbo teisė: vadovėlis. Vilnius: Mintis, 1990, p. 229.

tikros teisės aktų tarpusavio derinimo ir taikymo praktikoje problemos, kurios artimiausiu metu turėtų būti šalinamos tam, kad būtų sukurta tikrai efektyvi žalos atlyginimo sistema.

Nagrinėdami darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimą kaip tarpusavyje susijusių teisės normų sistemą, turime pripažinti, kad šią sistemą sudaro bendrosios civilinės deliktinės atsakomybės normos ir specialiosios normos, įtvirtintos Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinajame įstatyme, Darbo kodekse bei Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme. Toks specialusis darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo teisinis reglamentavimas pirmiausia turėtų būti naudingas žalą patyrusiam asmeniui. Darbuotojo garantijos gauti patirtos žalos atlyginimą turėtų būti vertinamos daug palankiau negu kito asmens, kuriam tokia žala atlyginama pagal bendrąsias civilinės atsakomybės taisykles. Darbuotojui turėtų būti taikoma palankesnė žalos atlyginimo procedūra, numatomos specialios papildomos išmokos. Pavyzdžiui, socialinio teisingumo požymiu priimtina, kad darbuotojo negautos pajamos dėl sveikatos sužalojimo darbe būtų kompensuojamos socialiniu draudimu net ir nenustačius darbdavio kaltės.

Tačiau praktikoje, sprendžiant darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo klausimą, iškyla skirtingų žalos atlyginimo būdų tarpusavio dermės problemų. Diferencijuojant sveikatai padarytos žalos atlyginimo teisinį reglamentavimą galima nukrypti nuo kompensacinio žalos atlyginimo pobūdžio, pažeisti visiško žalos atlyginimo principą.

1.2. Materialinės atsakomybės reglamentavimo problemos

1990 metais atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę bei pasirinkus rinkos ekonomikos modelį, reikėjo reformuoti ne tik politinius ir ekonominius santykius, bet ir įtvirtinti naujus rinkos santykius. Darbo teisėje taip pat buvo būtina atlikti teisinio reguliavimo reformą, kadangi iki nepriklausomybės atkūrimo darbo teisėje vyravo labai detalus darbo santykių valstybinis reguliavimas. LR Konstitucijos 23 str. 1 d. buvo įtvirtintas nuosavybės neliečiamumo principas, tačiau jis nėra absoliutus, įstatymai numato ir tam tikrus šio principo apribojimus, pavyzdžiui, darbuotojų gyvybės, sveikatos ir darbingumo išsaugojimo prioritetą, lyginant su darbo ar gamybos rezultatais. LR

Konstitucijos 30 straipsnyje įtvirtinta, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas¹⁹. Iki naujojo kodekso galiojės 1972 m. Darbo įstatymų kodeksas reglamentavo tik darbininkų ir tarnautojų materialinę atsakomybę, o naujajame kodekse buvo įtvirtintas materialinės atsakomybės institutas apimantis tiek darbuotojų, tiek darbdavių atsakomybę. Anksčiau materialinės atsakomybės skirstymą į darbdavių ir darbuotojų buvo galima surasti tik teisės doktrinoje bei teismų praktikoje. Tikriausiai darbdavio materialinės atsakomybės instituto naujumas lėmė tai, kad šiuo metu yra susiduriama su minėto instituto teisinio reglamentavimo bei teisės aktų taikymo problemomis, kurios bus apžvelgtos šiame skyriuje.

Darbdavio atsakomybės draudimas yra plačiai pripažįstamas ir pasaulyje. Socialinis draudimas nuo nelaimingų atsitikimų darbe yra žinomas jau nuo I amžiaus. Įstatymą dėl privalomo draudimo nuo nelaimingų atsitikimų darbe Vokietija priėmė 1884 metais, Austrija – 1887 metais, Didžioji Britanija – 1897 metais²⁰. Vis daugiau valstybių savo įstatymuose įteisina vienokią ar kitokią darbdavio atsakomybės privalomojo draudimo sistemą. Tam daro įtaką šiuolaikinė socialinės apsaugos politika, kurios pagrindas yra vis didesnę mastą įgaunanti visuomenės solidarumo idėja: visa visuomenė turi solidarizuotis su nukentėjusiuoju ir kartu pasidalyti jo patirtų nuostolių našta.

Beje, svarbu yra tai, kad Europos Sąjungos teisės aktai bendros žalos darbuotojo sveikatai atlyginimo sistemos valstybėms narėms nenustato. Tarybos 1971 m. birželio 14 d. reglamentas EEB Nr.1408/71 „Dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimų nariams, persikeliantiems Bendrijoje“²¹ įteisina taisykles, susijusias su nacionalinių socialinės apsaugos sistemų taikymu Bendrijoje. Reglamente numatyta, jog laikantis jo specialių nuostatų, vienos iš valstybių narių teritorijoje gyvenantiems asmenims, kuriems taikomas šis Reglamentas, pagal bet kurios valstybės narės teisės aktus priklauso tos pačios prievolės ir jie naudojami tomis pačiomis išmokomis, kaip ir tos valstybės piliečiai (3 straipsnio 1 dalis). Tačiau minėtame Reglamente nėra įteisinta bendra visoms valstybėms narėms žalos darbuotojo sveikatai

19 Lietuvos Respublikos Konstitucija (Valstybės Žinios, 1992. Nr. 33-1014);

20 Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. – Vilnius, 1995, p. 36.

21 Tarybos 1971 m. birželio 14 d. reglamentas EEB Nr.1408/71 „Dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimų nariams, persikeliantiems Bendrijoje“ // Official Journal. 1971. Nr. 149–2.

atlyginimo sistema. Valstybėms narėms paliekama plati veikimo sfera. Jos kompetentingos nustatyti tokios žalos atlyginimo būdus ir atlyginimą mokančius subjektus.

Lietuvoje vykdant darbo teisės reformą šalia kitų būtinų pakeitimų, reikėjo reformuoti ir žalos atlyginimo, darbo teisiniuose santykiuose, sistemą. Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistema Lietuvoje nebuvo sukurta iš karto, o buvo formuojama palaipsniui. Žalos atlyginimą reglamentuojančiuose teisės aktuose įtvirtintos teisės normos, nustatančios darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimą skirtingais būdais, yra tarpusavyje susijusios bendra paskirtimi, bendrais principais ir paimtos kartu sudaro darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistemą. Būtent dėl šių priežasčių, kuriant minėtus teisės aktus, turėjo būti skiriamas didelis dėmesys jų tarpusavio dermei, ypač darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimą pradėjus reguliuoti viešosios teisės normomis (t.y. Nelaimingų atsitikimų darbe ir susirgimų profesinėmis ligomis socialinio draudimo įstatymu). Įstatymų leidėjas, kurdamas žalos atlyginimo sistemą, siekė išspręsti daugelį probleminių klausimų, tarp kurių galima paminėti darbdavio nemokumo problemą, taip pat buvo siekiama supaprastinti ir pagreitinti žalos atlyginimo mechanizmą, tačiau sukurta žalos atlyginimo sistema šiuo metu reikalauja tiek praktinio tobulinimo, tiek teorinio platesnio nagrinėjimo.

Žalos darbuotojo sveikatai atlyginimas socialiniu draudimu neabejotinai vertintinas teigiamai. Suprantama, kad toks žalos atlyginimas tampa operatyvesnis: žala gali būti atlyginama kur kas greičiau, nei tai galėtų padaryti darbdavys iš savo finansinių išteklių. Be to, darbuotojui yra garantuojamas realus patirtos žalos atlyginimas. Manytume, kad žalos sveikatai atlyginimas socialiniu draudimu yra naudingas ir darbdaviui, ir darbuotojui.

Vis dėlto kai kalbama apie civilinės atsakomybės draudimą, nurodoma, kad atsakomybės draudimas nereiškia pačios civilinės atsakomybės panaikinimo²². Tą patį galima pasakyti ir apie materialinę darbdavio atsakomybę. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas darbdavio materialinės atsakomybės neapribojo ir nepanaikino. Socialinis draudimas nuo nelaimingų atsitikimų darbe yra tik vienas iš galimų žalos, padarytos dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos, atlyginimo būdų. Darbdavio atsakomybė ir nelaimingų atsitikimų bei profesinių susirgimų socialinis draudimas yra alternatyvūs žalos, padarytos darbuotojo sveikatai,

²² Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. – Vilnius, 1995, p. 94.

atlyginimo būdai. Tai reiškia, kad žala darbuotojo sveikatai gali būti atlyginama arba vienu, arba kitu būdu.

Darbo kodekso 283 straipsnio 2 dalis nustato, kad jeigu nukentėjęs darbuotojas nebuvo apdraustas nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu, prarastas pajamas dėl darbingumo netekimo ir išlaidas, susijusias su medicinos pagalba, gydymu, nukentėjusiojo socialine, medicinine ir profesine rehabilitacija, Civilinio kodekso nustatyta tvarka atlygina darbdavys. Todėl darbdaviui privalu laikytis įstatymo nustatytos socialinio draudimo tvarkos, apdrausti darbuotojus, mokėti socialinio draudimo įmokas. Priešingu atveju žalos atlyginimo pareiga tenka darbdaviui. Socialinio draudimo įstaigai atsisakius nelaimingą atsitikimą darbe ar profesinį susirgimą pripažinti draudiminiu įvykiu ir išmokėti draudiminę išmoką, nukentėjusiajam taip pat paliekama galimybė žalos atlyginimą gauti iš kalto asmens.

Tai, kad darbdaviu gali būti tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys, parodo darbdavio, kaip materialinės atsakomybės subjekto, statuso sudėtingumą bei problematiškumą. Darbdaviu gali būti ir kiekvienas fizinis asmuo, turintis civilinį teisnumą ir veiksnumą. Tam tikrų probleminių aspektų yra analizuojant darbdavio, kaip materialinės atsakomybės subjekto, statusą. Vadovaujantis Darbo kodekso 16 straipsnio pirmąja dalimi, darbdaviu gali būti įmonė, įstaiga, organizacija ar kita organizacinė struktūra, nepriklausomai nuo nuosavybės formos, teisinės formos, rūšies bei veiklos pobūdžio, turinti darbinį teisnumą ir veiksnumą. Darbo kodeksas tiek fiziniam asmeniui kaip darbdaviui, tiek juridiniam asmeniui kaip darbdaviui, nustato vienodą materialinę atsakomybę. Įstatymai šioje srityje numato vienodą atsakomybės dydį, todėl kažkiek ją diferencijuoti būtų galima nebent praktikoje sprendžiant atsakomybės taikymo klausimus, kadangi ir DK 257 str. 5 d. numatyta, kad darbo ginčą nagrinėjantis organas gali sumažinti atlygintinos žalos dydį atsižvelgdamas į atsakovo turtinę padėtį, išskyrus atvejus, kai žala padaroma tyčia. Tačiau lyginant šiuos abu subjektus, aišku, kad juridinio asmens kaip darbdavio turtinė padėtis dažniausiai būna geresnė negu fizinių asmenų.

Vertinant žalos darbuotojo sveikatai atlyginimo santykius, specifinis yra kaltės klausimas. Tradiciškai žiūrint į kaltę kaip į asmens psichinį santykį su kilusiomis pasekmėmis, darbdavio (ypač kai darbdavys yra juridinis asmuo) kaltę dėl nelaimingo atsitikimo darbe atsiradusios žalos būtų sunku pagrįsti. Dėl to gali būti manoma, kad darbdavio kaltės sąlyga jo atsakomybei kilti už darbuotojo sveikatai padarytą žalą yra nebūtina. Tačiau darbe įvykus nelaimingam atsitikimui ir nustačius darbo saugos

pažeidimus, turi būti nustatyta ir tai, ar darbdavys buvo pakankamai apdairus ir rūpestingas, kad to būtų išvengta, ar tinkamai organizavo darbų saugą.

Socialinio draudimo nuo nelaimingų atsitikimų taikymo sritis kaltės požiūriu yra platesnė. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas nenurodo kaltės, kaip būtinos sąlygos žalai atlyginti. Socialiniu draudimu atlyginama ir tokia darbuotojo sveikatai padaryta žala, dėl kurios darbdavys nėra kaltas (pvz., nelaimingi atsitikimai pakeliui į darbą ar iš darbo). Jei nėra būtinų sąlygų atsakomybei kilti, darbdavys tokios žalos atlyginti neprivalo (neatlyginama ir žalos sveikatai dalis, viršijanti socialinio draudimo išmoką – turėtos išlaidos ir neturtinė žala).

Socialinis draudimas nuo nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga yra ne tik darbdavio atsakomybės draudimas. Šis draudimas nemažą reikšmę turi ir ginant darbuotojų interesus. visiškai suprantama, kad socialinis draudimas nuo nelaimingų atsitikimų apima ir tokius žalos atlyginimo atvejus, kai dėl kilusios žalos darbdavys nekaltas. Be to, naujojo Civilinio kodekso 6.290 straipsnio 3 dalis nustato, kad draudimo išmokas išmokėjusios socialinio draudimo įstaigos turi regresą teisę į žalą padariusį asmenį.

Kita materialinės atsakomybės problema yra susijusi su juridinių asmenų filialų ir atstovybių statusu, kurie nelaikomi juridiniais asmenimis, nors savo vardu sudaro darbo sutartis. Šiuo atveju galima išskirti dvi subjektų grupes: 1) subjektai, kurie laikomi darbdaviais; 2) subjektai, iš kurių turto gali būti atlyginama žala. Šių grupių nereikėtų tapatinti, kadangi pavyzdžiui, filialas ir atstovybė veikia pagal juridinio asmens patvirtintus nuostatus. Pasak, doc. V.Tiažkijaus, darbdaviais gali būti tokie padaliniai, kuriems juridinis asmuo yra patikėjęs priimti į darbą asmenis bei įgyti darbdavio teises ir prisiimti darbdavio pareigas²³. Todėl materialinės atsakomybės pagal darbo teisę atveju, pagrindinei įmonei taikytina subsidiari atsakomybė.

Kai kurių problemų kyla ir dėl DK 246 str. nustatytų, specialiųjų materialinės atsakomybės sąlygų, ypač dėl 6-tame, šio straipsnio punkte įtvirtintos sąlygos – žalos atsiradimas, susijęs su darbo veikla. Siekiant nustatyti šią materialinės atsakomybės sąlygą, svarbu išsiaiškinti, ar atsiradusi žala susijusi su darbo pareigų vykdymu ar ne, būtent čia ir susiduriama su tam tikromis problemomis, nes ne visada yra lengva nustatyti ar žala buvo padaryta vykdant darbo pareigas. Sprendžiant pastarąjį klausimą reikia nustatyti: ar žala atsirado darbuotojo darbo metu, ar ji susijusi su

23 TIAŽKIJUS, V. Darbo teisė: teorija ir praktika. Vilnius: Justitia, 2005. I t., p. 176.

darbuotojo darbo funkcijų vykdymu, ar darbuotojas veikė pagal darbdavio nurodymus, ar darbuotojas veikė darbdavio naudai. LAT nuomone, laikoma, jog žala sveikatai padaryta darbuotojui vykdant darbo pareigas, jeigu ji padaroma: 1) organizacijos teritorijoje (darbo vietoje arba atliekant darbinės pareigas ne darbo vietoje); 2) ne organizacijos teritorijoje, bet vykdant darbinės pareigas ir jei draudėjas privalėjo sudaryti saugias darbo sąlygas; 3) kitais Nelaimingų atsitikimų darbe tyrimo ir apskaitos nuostatų²⁴ nurodytais atvejais, jeigu bus įrodyta, kad žala asmens sveikatai ar gyvybei padaryta einant darbo (tarnybines) pareigas²⁵.

Apžvelgus norminius aktus (t.y. Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymą bei Nelaimingų atsitikimų darbe ir susirgimų profesine liga socialinio draudimo įstatymą), matome, kad žalos atsiradimas nebus susijęs su darbo veikla, jei darbuotojas savavališkai (be darbdavio žinios) dirba sau (savo interesais). Tuo tarpu žalos atsiradimas bus susijęs su darbo veikla, tais atvejais, kai darbuotojas dirba darbdavio interesais darbo sutartimi sulgytą darbą ar kitą darbdavio pavestą, ar su darbdavio žinia atliekamą darbą, taip pat vykstant į darbą arba iš darbo. Tačiau atlikus norminių aktų analizę galima konstatuoti, jog norminiai aktai nereglamentuoja ar bus susiję su darbo veikla atvejai, kai žala atsiras:

- 1) darbuotojui dirbant su darbdavio žinia, bet ne darbdavio interesais;
- 2) darbuotojui dirbant darbdavio interesais, bet be darbdavio žinios.

Būtent minėtais atvejais yra pastebimos teisinio reglamentavimo spragos. Pirmąjį atvejį, kai darbuotojas dirba su darbdavio žinia, bet ne darbdavio interesais, galima būtų laikyti susijusį su darbo veikla, kadangi darbdavys buvo informuotas apie darbą ir galėjo sutikti arba ne, o jo sutikimas reiškia ir atsakomybės prisiėmimą. Antrasis atvejis yra daug sudėtingesnis, nes darbuotojas atlieka darbą darbdavio naudai ir interesams, bet be darbdavio žinios, todėl šiuo atveju reiktų įvertinti kiekvieno atskiro atvejo faktines aplinkybes ir tik tada spręsti, ar priskirti jį prie darbinės veiklos, ar ne. Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinojo įstatymo 4 str. 1 d. 2 p. nustatyta, kad darbdavys privalo atlyginti žalą, jeigu tai įvyksta, kai darbuotojas savo iniciatyva dirba įmonėje darbo sutartyje nesulgytą darbą darbdavio naudai ar interesais.

24 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. rugsėjo 2 d. nutarimas „Dėl nelaimingų atsitikimų darbe tyrimo ir apskaitos nuostatų patvirtinimo“ (Valstybės Žinios, 2004, Nr. 136-4945).

25 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 1997 m. sausio 16 d. nutarimas Nr.2 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos asmenį sužalojus, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę“. Teismų praktika, 1997, Nr. 5-6.

Šiuo atveju tampa labai svarbi darbo pareigų vykdymo vieta - įmonė. Jei žala atsirastų darbuotojui savo iniciatyva dirbant ne įmonėje, o pavyzdžiui, namuose, tokį žalos atsiradimą vertinant pagal bendrąją taisyklę, jis nebūtų laikomas susijusiu su darbu²⁶. Atsižvelgiant į tai kas išdėstyta, galima daryti išvadą, kad nustatant ar žalos atsiradimas yra susijęs su darbo veikla, pirmiausiai reikia įvertinti kiekvieno konkretaus atvejo faktines aplinkybes (žalos atsiradimo laiką ir vietą; darbuotojo ir darbdavio susitarimą; darbo pareigų pobūdį ir pan.), tačiau jeigu darbuotojas savavališkai (be darbdavio) žinios dirbs sau (savo interesais), tuomet žalos atsiradimas visais atvejais nebus laikomas susijusiu su darbo veikla.

Žalos darbuotojo sveikatai atlyginimas socialiniu draudimu neabejotinai vertintinas teigiamai. Suprantama, kad toks žalos atlyginimas tampa operatyvesnis: žala gali būti atlyginama kur kas greičiau, nei tai galėtų padaryti darbdavys iš savo finansinių išteklių. Be to, darbuotojui yra garantuojamas realus patirtos žalos atlyginimas. Toks žalos sveikatai atlyginimas socialiniu draudimu yra naudingas ir darbdaviui, ir darbuotojui.

Vis dėlto kai kalbama apie civilinės atsakomybės draudimą, nurodoma, kad atsakomybės draudimas nereiškia pačios civilinės atsakomybės panaikinimo²⁷. Tą patį galima pasakyti ir apie materialinę darbdavio atsakomybę. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas darbdavio materialinės atsakomybės neapribojo ir nepanaikino. Socialinis draudimas nuo nelaimingų atsitikimų darbe yra tik vienas iš galimų žalos, padarytos dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos, atlyginimo būdų. Darbdavio atsakomybė ir nelaimingų atsitikimų bei profesinių susirgimų socialinis draudimas yra alternatyvūs žalos, padarytos darbuotojo sveikatai, atlyginimo būdai. Tai reiškia, kad žala darbuotojo sveikatai gali būti atlyginama arba vienu, arba kitu būdu.

Darbo kodekso 283 straipsnio 2 dalis nustato, kad jeigu nukentėjęs darbuotojas nebuvo apdraustas nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu, prarastas pajamas dėl darbingumo netekimo ir išlaidas, susijusias su medicinos pagalba, gydymu, nukentėjusiojo socialine, medicinine ir profesine reabilitacija, Civilinio kodekso nustatyta tvarka atlygina darbdavys. Todėl darbdaviui privalu laikytis įstatymo nustatytos socialinio draudimo tvarkos, apdrausti darbuotojus, mokėti socialinio draudimo įmokas. Priešingu atveju žalos atlyginimo pareiga tenka darbdaviui. Socialinio draudimo įstaigai atsisakius nelaimingą atsitikimą darbe ar profesinį susirgimą pripažinti draudiminiu įvykiu ir

26 BAGDANSKIS, T. Darbdavio materialinės atsakomybės problemos darbo teisėje. Jurisprudencija. 2003, t. 40(32), p.80-83.

27 Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. – Vilnius, 1995, p. 94.

išmokėti draudiminę išmoką, nukentėjusiajam taip pat paliekama galimybė žalos atlyginimą gauti iš kalto asmens.

Be to, reikia pabrėžti, kad ir tais atvejais, kai nelaimingas atsitikimas ar susirgimas profesine liga yra pripažįstamas draudiminiu įvykiu, Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas nustato tik dalinį žalos atlyginimą. Žala, atsiradusi pakenkus sveikatai, paprastai pasireiškia kaip nukentėjusiojo išlaidos, susijusios su gydymu, slauga ir pan., bei negautos pajamos. Deja, socialinis draudimas nuo nelaimingų atsitikimų darbe nekompensuoja nukentėjusiajam jo išlaidų. Nukentėjusiajam žala turėtų būti visiškai atlyginama, t. y. nukentėjusiajam turėtų būti atlyginamos ir dėl sveikatos sutrikdymo patirtos išlaidos. Būtent tokias išlaidas atlygina darbdavys. Todėl materialinė darbdavio atsakomybė gali būti ne tik kaip alternatyvus, bet ir kaip papildomas žalos sveikatai atlyginimas.

Teisinėje literatūroje kaip esminis skirtumas tarp civilinės atsakomybės ir kitų žalos kompensavimo būdų yra nurodomas požymis, kad civilinė atsakomybė reiškia visišką padarytos žalos kompensavimą, o kitais žalos atlyginimo atvejais žala nėra visiškai kompensuojama. Tik civilinė atsakomybė padeda atlyginti padarytą moralinę žalą [18, p. 38, 77]. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas galimybės kompensuoti nukentėjusiajam jo patirtą neturtinę žalą nenumato. Tai lemia šios rūšies socialinio draudimo specifika: nelaimingų atsitikimų darbe socialinis draudimas skirtas kompensuoti tik dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos prarastas pajamas šios rūšies draudimu apdraustiems asmenims.

Darbdavio materialinę atsakomybę, remiantis nelaimingų atsitikimų darbe bei profesinių susirgimų socialiniu draudimu, reikėtų vertinti kaip vieną iš drausminimo priemonių, nes jei visas priklausantis žalos atlyginimas būtų išmokamas iš Socialinio draudimo fondo, darbdavys darbų saugai įmonėje skirtų kur kas mažiau dėmesio. Tuo tarpu pagal darbo teisę darbdavio pareiga atlyginti darbuotojo sveikatai padarytą žalą kaip tik ir yra kildinama iš darbdavio pareigos užtikrinti darbų saugą.

Materialinės atsakomybės instituto pagrindinis šaltinis yra DK (jo XVII skyrius Materialinė atsakomybė). Daugeliu atvejų DK tiesiogiai nurodo, kad taikomos CK nuostatos, todėl materialinės atsakomybės prasme, svarbus šaltinis yra ir CK. Kiti materialinės atsakomybės šaltiniai yra specialūs žalos atlyginimo įstatymai: Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinasis įstatymas, Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas, tam tikra

prasme ir Akcinių bendrovių įstatymas²⁸, nes jis numato bendrovės vadovo žalos atlyginimo taisyklės. Taip pat materialinės atsakomybės instituto šaltiniais yra nemaža dalis poįstatyminių teisės aktų, kurie nustato turtinės žalos atlyginimo realizavimo tvarką.

Žalos atsiradimo sąlygos, kai darbuotojas nebuvo apdraustas privalomuoju socialiniu draudimu, turi tam tikrus problematinius aspektus. Minėta situacija apima nelegalaus darbo atvejus, kai yra dirbama be darbo sutarties ir nemokamos socialinio draudimo įmokos. Tokios pačios taisyklės taikomos ir tais atvejais, kai nelaimingas atsitikimas nebuvo pripažintas draudiminiu įvykiu pagal Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą arba, kai išmokos pagal minėtą įstatymą nepadengia visų nuostolių. Todėl aptariamam atveju, DK 249 str. bei 283 str. nuostatos yra netikslios, nes pagal CK normas darbdavys privalo atlyginti žalą, padarytą dėl darbuotojo suluošinimo ar kitokio jo sveikatos sužalojimo, ar jo mirties atveju ne tik, jeigu darbuotojas nebuvo apdraustas nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu, bet ir tais atvejais, kai nelaimingas atsitikimas nebuvo pripažintas draudiminiu įvykiu arba, kai minėto draudimo išmokos nepadengia visos darbuotojo patirtos žalos.

Kitas probleminis aspektas, nagrinėjant darbdavio materialinės atsakomybės institutą yra visiškas padarytos žalos atlyginimo principas, kuris yra įtvirtintas CK 6.250 str. Tačiau paanalizavus teismų praktiką, aišku, jog sveikatos sužalojimo atveju šis principas yra sunkiai iki galo realizuojamas, nes asmens sveikata po patirto sužalojimo ar susirgimo, gali būti ir neatstatyta visiškai. Ir šiuo atveju jau nebūtų visiško patirtos žalos kompensavimo, tai būtų tik dalinis kompensavimas. Šiuo klausimu yra pasisakęs ir LAT, pasak jo, žalos atlyginimas sveikatos sužalojimo atveju yra riboto pobūdžio²⁹.

Pažymėtina ir kita darbdavio materialinės atsakomybės teisinio reglamentavimo problema t.y. žalos atlyginimas iš valstybės lėšų, kai žalos atlyginimo mokėjimo prievolė pereina valstybei. DK 251 str. įtvirtinta, kad jeigu įmonė, įstaiga, organizacija (darbdavys), įpareigota atlyginti nukentėjusiajam žalą, reorganizuojama, reikalavimai atlyginti žalą pereina tos įmonės, įstaigos ar organizacijos teisių perėmėjui. Šiuo atveju sąvoka „teisių perėmimas“ turėtų būti aiškinama sistemiškai ir kompleksiskai, atsižvelgiant

28 Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (Valstybės žinios, 2000, Nr. 64-1914) (su pakeitimais).

29 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 1997 m. sausio 16 d. nutarimas Nr.2 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos asmenį sužalojus, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę“. Teismų praktika, 1997, Nr. 5-6;

į CK ir kitų įstatymų nuostatas, reglamentuojančias tam tikras juridinių asmenų teisinės formas, juridinio asmens reorganizavimą bei su tuo susijusių teisių ir pareigų perėmimą kitam juridiniam asmeniui, ir interpretuoti ne tik kaip reorganizuojamos įmonės, įstaigos ar organizacijos teisių, bet ir pareigų perėmimą. Pagal DK 252 str. 1 d. – likvidavus valstybės ar savivaldybės įmonę, įstaigą ar organizaciją pareiga atlyginti žalą pereina valstybei ar savivaldybei. Ta pati nuostata įtvirtinta ir CK 6.289 str. Šiuo atveju svarbu tai, kad pareiga atlyginti valstybės ar savivaldybės įmonės, įstaigos ar organizacijos darbuotojo patirtą žalą, valstybei ar savivaldybei pereina neatsižvelgiant į tokios įmonės, įstaigos ar organizacijos likvidavimo pagrindą, t.y. nepriklausomai nuo to, ar minėti juridiniai asmenys yra likviduojami dėl bankroto, dalyvių sprendimu ar kitais įstatymuose numatytais atvejais³⁰.

Analizuojant žalos atlyginimą, juridinio asmens pasibaigimo atveju, CK 6.289 str. 2 d. nustatyta, kad jei juridinis asmuo likviduojamas, žalos atlyginimo sumos kaupiamos įstatymų nustatyta tvarka, išieškant konkrečią sumą iš karto arba sudarant draudimo sutartį. Šiuo atveju vėl susiduriame su teisinio reglamentavimo spragomis, kadangi įstatymai nenumato jokių ši žalos atlyginimo atvejį detalizuojančių taisyklių, todėl sprendžiant šį klausimą praktikoje kyla daug neaiškumų bei yra susiduriama su ta pačia problema, kad nukentėjusiajam žala gali būti neatlyginta.

Pažymėtina ir tai, kad jei juridinis asmuo, išskyrus valstybės ir savivaldybės įmones, likviduojamas ne dėl bankroto, tai žalos atlyginimo klausimai sprendžiami pagal Įmonių bankroto įstatymą³¹. Šio įstatymo 35 str. reglamentuoja kreditorių reikalavimų tenkinimo eilę ir tvarką, pagal kurią kreditorių reikalavimai tenkinami dviem etapais: pirmajame yra tenkinami kreditorių reikalavimai be priskaičiuotų palūkanų ir netesybų; antrajame tenkinama likusi kreditorių reikalavimų dalis - palūkanos ir netesybos. Taip pat minėtas straipsnis nustato ir reikalavimų tenkinimo eiliškumą: pirmąją eilę tenkinami darbuotojų reikalavimai, susiję su darbo santykiais; reikalavimai atlyginti žalą dėl suluošinimo ar kitokio kūno sužalojimo, susirgimo profesine liga arba dėl mirties nuo nelaimingų atsitikimų darbe. Kiekvienos paskesnės eilės kreditorių reikalavimai tenkinami po to, kai visiškai patenkinti pirmesnės eilės kreditorių reikalavimai. Jeigu neužtenka lėšų visiems vienos eilės reikalavimams visiškai patenkinti, šie reikalavimai tenkinami proporcingai pagal priklausančią kiekvienam kreditoriui sumą. Todėl įvertinus aukščiau

30 Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras, III dalis. Individualūs darbo santykiai. Vilnius: Justitia, 2004. T. 2. p. 381-382.

31 Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas (Valstybės Žinios. 2001, Nr. 31-1010);

aptartus žalos atlyginimo atvejus, galima pastebėti, kad Įmonių bankroto įstatymas suteikia nukentėjusiems asmenims didesnes garantijas juridinio asmens bankroto atveju³².

Juridinio asmens bankroto atveju, darbuotojų reikalavimai, kurie yra susiję su darbo santykiais gali būti tenkinami ir iš Garantinio fondo lėšų. Žalos, dėl nelaimingų atsitikimų darbe, atlyginimo tvarka yra nustatyta Garantinio fondo įstatyme. Vadovaujantis įstatymu, lėšos iš garantinio fondo yra skiriamos bankrutuojančių ar bankrutavusių įmonių darbuotojams, dirbusiems įmonėje iki teismo nutarties, iškelti bankroto byla, priėmimo dienos arba iki kreditorių susirinkimo nutarimo, vykdyti bankroto procedūras ne teismo tvarka, priėmimo dienos, neatsižvelgiant į tai ar darbo santykiai tęsiasi ar yra nutrūkę, taip pat buvusiems įmonių, likviduotų dėl bankroto išgaliojus šiam įstatymui, darbuotojams, kai įmonės jiems yra įsiskolinusios. Analizuojamo įstatymo 5 str. 4 p. numatyta, kad iš Garantinio fondo darbuotojams mokamos iki kreipimosi į Garantinį fondą dienos neišmokėtos išmokos – Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinojo įstatymo nustatyto dydžio žalos atlyginimas dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimo profesine liga, kai ši prievolė įstatymų nustatyta tvarka nepereina valstybei. Pažymėtina tai, kad išmokų iš Garantinio fondo tvarką detaliau reglamentuoja Vyriausybės 2003 m. gegužės 22 d. nutarimas Dėl garantinio fondo išmokų, kuriame numatyta, kad vykdančių veiklą bankrutuojančių įmonių darbuotojams, žalos dėl nelaimingų atsitikimų darbe, įvykusių iki 1999 m. gruodžio 31 d. įskaitytinai, ir susirgimų profesine liga, kurie nustatyta tvarka pripažinti profesinėmis ligomis iki 1999 m. gruodžio 31 d. įskaitytinai, dalis, kai šios žalos atlyginimo prievolė nėra perduota valstybei, iš Garantinio fondo atlyginama nuo tos dienos, kurią atlyginimo mokėjimas nutrauktas, iki kreipimosi į šį fondą dienos. Atsižvelgiant į pastarąjį Vyriausybės nutarimą, aišku, kad jis nustato žalos atlyginimo iš Garantinio fondo lėšų taisyklės, laiko atžvilgiu. Jei įvykiai, nulėmę žalos atsiradimą, įvyko laikotarpiu nepatenkančiu į šio teisės akto reguliavimo sritį, žala pagal Garantinio fondo įstatymą nėra atlyginama, tačiau tam, kad nepažeisti konstitucinių asmenų garantijų, minėtos neatlygintos žalos mokėjimo prievolė turėtų pereiti valstybei.

Tam tikrų problemų kyla ir analizuojant visiško žalos atlyginimo principą, kai jis yra susijęs su neturtinės žalos atlyginimu, dėl sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo. Problemos kyla dėl CK 6.283; 6.284 straipsnių taikymo. CK 6.283 str. 4 d. nurodyta, kad šis straipsnis taikomas tik tais atvejais, kai nukentėjęs asmuo nėra

32 BAGDANSKIS, T. Materialinė atsakomybė darbo teisėje. Vilnius: Registrų centras, 2008.

apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų darbe socialiniu draudimu įstatymų nustatyta tvarka. Pastaroji nuostata įtvirtinta ir CK 6.284 str. 4 d. Todėl lingvistiškai analizuojant šias normas išeitu, kad aptariamai Civilinio kodekso straipsniai taikomi, jeigu negalima taikyti Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą³³, kuris nenumato neturtinės žalos atlyginimo apdraustajam. Tačiau LAT dėl šio klausimo konstatavo, kad ir tuo atveju, kai nukentėjusysis buvo apdraustas nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu, jam turi būti atlyginta neturtinė žala³⁴. Vadovaujantis CK 6.250 str. 2 dalimi, neturtinė žala atlyginama visais įstatymų nustatytais atvejais, kai ji padaroma asmens sveikatai, nepriklausomai nuo to, kad ji padaryta ne dėl nusikaltimo ir nuo to, kad nukentėjęs asmuo buvo apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų įstatymų nustatyta tvarka, nes priešingu atveju būtų pažeidžiami visiško žalos atlyginimo bei teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai. Todėl neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta asmens sveikatai.

33 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. VI knyga. Prievolių teisė (1) Vilnius: Justitia, 2003, p. 394

34 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. lapkričio 5 d. nutartis c.b. N. Cmelevskienė v. UAB „Club 8 Company“, Nr. 3K-3-1049/2003

1.3. Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistema ir ypatumai

Lietuvoje darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistema buvo formuojama palaipsniui. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas įsigaliojo 2000 m., naujasis Civilinis kodeksas – 2001 m., o Darbo kodeksas – 2003 m. Deja, šie įstatymai buvo priimti gerai neįvertinus, kaip naujai įvestos teisės normos derės bendroje darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistemoje, ypač darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimą pradėjus reguliuoti viešosios teisės normomis. Nors įstatymų leidėjas nustatė skirtingų darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo būdų tarpusavio sąveikos taisykles, tačiau čia nebuvo išvengta klaidų. Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimą reglamentuojančių teisės aktų derinimo taisyklės per trumpą laiką buvo pakeistos net keletą kartų³⁵. Pažymėtina, kad tik 2003 metais buvo patvirtinta nauja Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo redakcija, ir tik šio įstatymo 8 straipsnio 2 dalis nustatė, kad asmuo, kuriam žala neatlyginama socialinio draudimo būdu, gali reikalauti žalos atlyginimo tiesiogiai iš kaltojo asmens³⁶. Iki tol klausimas, ar darbuotojai gali pretenduoti į žalos atlyginimą kaltojo asmens sąskaita, buvo teisiškai neapibrėžtas.

Lietuvos teisės mokslininkų leidiniuose pateikta naudingų rekomendacijų dėl skirtinguose teisės aktuose įtvirtintų žalos atlyginimo teisinių nuostatų taikymo³⁷. Tačiau darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo būdų tarpusavio sąveikos problemos mokslininkų vis dar nepakankamai išnagrinėtos. Aiškinant sisteminius ryšius tarp skirtingų žalos atlyginimo būdų reikalinga kompleksinė darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo samprata. Šiuo atveju nepakanka atsižvelgti tik į įstatymuose nustatytas skirtingų žalos

³⁵ VERIKAS, A. Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistema. *Jurisprudencija*, 2006, t. 11(89), p. 63

³⁶ Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003. Nr. 114-5114.

³⁷ Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. III dalis. Individualūs darbo santykiai. T. 2. – Vilnius, 2004 p. 366

atlyginimo būdų derinimo taisyklės, kurios be to yra neišsamios, bet taip pat būtina remtis teisės principais³⁸.

Sisteminis požiūris parodo, kad norint užtikrinti visišką darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimą skirtingi žalos atlyginimo būdai turi būti taikomi subsidiariai. Civilinio kodekso 1 straipsnio 2 dalis nustato, kad turiniams santykiams, kurie pagrįsti įstatymų nustatytu asmenų pavaldumu valstybės institucijoms ir kurie tiesiogiai atsiranda, kai valstybės institucijos atlieka valdžios funkcijas (realizuojamas pavaldumas), bei kitokiems santykiams, kuriuos reglamentuoja viešosios teisės normos, šio kodekso normos taikomos tiek, kiek šių santykių nereglamentuoja atitinkami įstatymai, taip pat šio kodekso įsakmiai nurodytais atvejais. Todėl dėl darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo pirmiausia turėtų būti sprendžiama remiantis viešosios teisės normomis, t. y. socialinio draudimo būdu, ir tik paskui neatlyginta žalos dalis galėtų būti atlyginama pagal darbdavio materialinės atsakomybės arba civilinės atsakomybės taisyklės.

Šiuo metu galiojančioje darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistemoje pagrindinę vietą užima teisės normos, nustatančios žalos atlyginimą socialinio draudimo būdu. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas priklauso bendrai valstybinio socialinio draudimo sistemai. Šis socialinis draudimas yra viena iš socialinio draudimo rūšių ir yra organizuojamas pagal socialinio draudimo teisės principus: lėšų persikirstymo, socialinių poreikių tenkinimo ir kt. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas socialinės rizikos (nedarbingumo dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar susirgimo profesine liga) atveju nukentėjusiajam užtikrina socialinį saugumą. Taigi žalos atlyginimas nėra pagrindinis ir vienintelis nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų socialinio draudimo tikslas. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo paskirtis – nustatyti nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo santykius, o ne reglamentuoti atsakomybę už žalą. Prie žalos atlyginimo būdų valstybinis socialinis draudimas gali būti priskiriamas tik sąlygiškai: kadangi šiuo draudimu kompensuojamos darbuotojo negautos pajamos dėl sveikatos sužalojimo, laikytina, kad šio pobūdžio žala yra atlyginta. Tačiau negautų pajamų kompensavimas socialinio draudimo būdu nepadengia visos žalos, padarytos darbuotojo sveikatos sužalojimu, – neturtinės žalos ir patirtų išlaidų dėl sveikatos būklės atgavimo. Be to, socialinis draudimas gali padengti ne

³⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. T. 1. – Vilnius, 20016 p. 394, 396

visas negautas pajamas, o tik tas, kurias nukentėjusysis gavo dėl darbo teisinių santykių³⁹. Socialinio draudimo kompensacijos skaičiuojamos pagal specialias taisykles ir priklauso nuo apdraustojo asmens draudžiamųjų pajamų, t. y. tokių pajamų, nuo kurių yra skaičiuojamos ir mokamos socialinio draudimo įmokos. Šiuo atveju neatsižvelgiama į kitokias žalą patyrusio asmens pajamas, kurias jis gavo ar galėjo gauti iki žalos patyrimo. Logiška, kad padarytą žalą, kurios nepadengia socialinis draudimas, turėtų atlyginti kaltas dėl žalos asmuo. Tokia kalto asmens atsakomybė gali būti įgyvendinama dviem būdais: arba bendrąja turtinei atsakomybei nustatyta tvarka, t. y. civiline atsakomybe, arba specialiaja darbo teisinių santykių šalims taikoma turtinės atsakomybės rūšimi – materialine atsakomybe. Kalto asmens turtinė atsakomybė gali būti kaip papildoma, t. y. žalos atlyginimas mokamas kartu su valstybinio socialinio draudimo išmoka, arba kaip pagrindinė – tuo atveju, jeigu socialinio draudimo išmoka nukentėjusiajam neskiriama. Tokią išvadą pagrindžia jau minėta Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 8 straipsnio 2 dalis, numatanti galimybę gauti žalos atlyginimą Civilinio kodekso nustatyta tvarka, jeigu nelaimingas atsitikimas ar susirgimas profesine liga nepripažįstamas draudiminiu įvykiu, bei Civilinio kodekso

6.290 straipsnio 1 dalis, pagal kurią socialinio draudimo išmokos, mokamos sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atvejais, yra įskaitomos į atlygintinos žalos dydį. Be to, Aukščiausiasis Teismas 2005 m. vasario 21 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-103/2005 konstatavo, kad tokiais atvejais, kai paskirta socialinio draudimo išmoka nevisiškai padengia atsiradusią žalą, vadovaujantis visiško nuostolių atlyginimo principu likusią žalos dalį turi atlyginti už žalą atsakingas asmuo bendraisiais pagrindais⁴⁰. Tokią žalą atlygina darbdavys, suprantama, jeigu yra visos įstatymo numatytos sąlygos, būtinos kilti darbdavio atsakomybei.

Materialinė atsakomybė yra savarankiška atsakomybės rūšis ir kaip teisinis institutas priklauso darbo teisės šakai. Darbdavio materialinė atsakomybė Lietuvoje reglamentuojama Darbo kodekse, nors ji paprastai įgyvendinama remiantis ir civilinės teisės normomis. Kaip matyti iš Darbo kodekso 248 straipsnio 1 punkto, 249 straipsnio ir 283 straipsnio nuostatų analizės, prarastas pajamas dėl darbingumo netekimo ir išlaidas, susijusias

³⁹ VERIKAS, A. Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistema. *Jurisprudencija*, 2006, t. 11(89), p. 63

⁴⁰ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-103/2005//

su medicinos pagalba ir gydymu, taip pat su nukentėjusiojo socialine, medicinine ir profesine rehabilitacija, Civilinio kodekso nustatyta tvarka atlygina darbdavys, jeigu nukentėjęs darbuotojas nebuvo apdraustas nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu. Tai reiškia, kad dėl darbdavio atsakomybės ribų ir sąlygų darbuotojo sveikatos sužalojimo atveju sprendžiama remiantis bendrosiomis civilinės deliktinės atsakomybės taisyklėmis (sąlygomis). Tačiau, pagrindžiant darbdavio atsakomybę privalu nustatyti ir Darbo kodekso 246 straipsnio 5 ir 6 punkte įtvirtintas darbdavio materialinės atsakomybės atsiradimo specialiąsias sąlygas: pažeidėjas ir nukentėjusioji šalis teisės pažeidimo metu turi būti susiję darbo santykiais, ir žalos atsiradimas turi būti susijęs su darbo veikla⁴¹.

Darbdavio materialinę atsakomybę vertinant kaip bendros darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistemos dalį pastebėtina, kad pagal Darbo kodeksą darbdavio atsakomybė atsiranda tik tuo atveju, jei nukentėjęs darbuotojas nebuvo apdraustas nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu. Tačiau dirbančiųjų pagal darbo sutartį socialinis draudimas nuo nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga yra privalomas pagal įstatymą, todėl jeigu asmuo nėra apdraustas nelaimingų atsitikimų darbe socialiniu draudimu, už jo sveikatai padarytą žalą atsakingas asmuo negali būti laikomas darbdaviu, ir jam turėtų kilti civilinė atsakomybė taip pat, kaip kaltajam asmeniui, kuris nėra susijęs su nukentėjusiuoju sutartiniais darbo santykiais. , tokios Darbo kodekso nuostatos reiškia tik tai, kad socialiniam draudimui suteikta pirmenybė sprendžiant dėl darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo, tačiau nesudaro kliūties kilti darbdavio materialinei atsakomybei, jei darbuotojas yra apdraustas socialiniu draudimu, pavyzdžiui, tuo atveju, kai sprendžiama dėl turėtų išlaidų kompensavimo⁴².

Civilinis kodeksas nustato, kad kiekvienas asmuo turi pareigą laikytis tokio elgesio taisyklių, jog savo veiksmais (veikimu, neveikimu) nepadarytų kitam asmeniui žalos (Civilinio kodekso 6.263 straipsnio 1 dalis). Jeigu fizinis asmuo suluošintas ar kitaip sužalota jo sveikata, tai už žalą atsakingas asmuo privalo nukentėjusiam asmeniui atlyginti visus šio patirtus nuostolius ir neturtinę žalą (Civilinio kodekso 6.283 straipsnio 1 dalis). Fizinio asmens mirties atveju teisę į žalos atlyginimą turi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti iš jo išlaikymą (nepilnamečiai vaikai, sutuoktinis,

⁴¹ VERIKAS, A. Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistema. *Jurisprudencija*, 2006, t. 11(89), p. 66

⁴² Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-103/2005

nedarbingi tėvai ar kiti faktiniai nedarbingi išlaikytiniai), taip pat mirusiojo vaikas, gimęs po jo mirties. Šie asmenys taip pat turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą (Civilinio kodekso 6.284 straipsnio 1 dalis).

Analizuojant civilinę atsakomybę už asmens sveikatai padarytą žalą būtina pastebėti, kad Civilinio kodekso 6.283 straipsnio 4 dalyje bei 6.284 straipsnio 4 dalyje, kaip ir Darbo kodekso 248 straipsnio 1 punkte, 249 straipsnyje ir 283 straipsnyje, įstatymų leidėjas pavartojo specialią loginę konstrukciją: šiais įstatymais nustatytas žalos atlyginimas sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju taikomas tik tais atvejais, kai nukentėjęs asmuo nėra apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų darbe socialiniu draudimu įstatymų nustatyta tvarka. Tokia taisyklė turėtų reikšti, kad apdraustam nuo nelaimingų atsitikimų socialiniu draudimu asmeniui taikomas Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme nustatytas žalos atlyginimo būdas, t. y. specialiosios teisės normos. Tačiau, kaip jau buvo minėta, socialiniu draudimu nukentėjusiajam kompensuojama ne visa žala. Pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjo tai reglamentuojama nenuosekliai, nes vėliau Civilinio kodekso 6.290 straipsnio 1 dalyje teigiama, kad pagal Civilinį kodeksą atlyginimas gali būti mokamas kartu su socialinio draudimo išmokomis. Be to, Civiliniame kodekse įtvirtinta kaltojo asmens atsakomybė nesutampa su žalos darbuotojo sveikatai atlyginimu socialinio draudimo būdu ne tik pagal atlygintinos žalos dydį, bet ir pagal tokios žalos atlyginimo sąlygas. Pavyzdžiui, socialinio draudimo būdu negautos pajamos nukentėjusiajam gali būti kompensuojamos nenustačius atsakingo už žalą asmens kaltės, o civilinė atsakomybė nesant kaltės šiuo atveju negalima. Todėl sveikatai padarytos žalos atlyginimą nustatančios Civilinio kodekso normos ir Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo normos konkuruoja ne tik kaip bendrosios ir specialiosios, bet ir kaip normos, nustatančios dalį reguliuojamo teisinio santykio, su normomis, reguliuojančiomis teisinio santykio visumą.

Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius plenarinėje sesijoje 2005 m. birželio 13 d. civilinės bylos Nr.3K-P-276/2005 nutarime, vertindamas Civilinio kodekso 6.284 straipsnio 4 dalies nuostatas, konstatavo, kad šias nuostatas aiškinant siauru lingvistiniu būdu galima išvada, kad jeigu nukentėjęs buvo apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų darbe Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo nustatyta tvarka, tai nepriklausomai nuo to, kad nelaimingas atsitikimas nepripažintas draudiminiu įvykiu, Civilinio kodekso 6.284 straipsnis netaikomas ir darbdaviui neatsiranda pareiga atlyginti žalą. Tačiau Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad Civilinis kodeksas tiesiogiai nesieja žalos atlyginimo su draudiminiais ar nedraudiminiais įvykiais, numatytais Nelaimingų atsitikimų

darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme. Teismas Civilinio kodekso 6.284 straipsnio 4 dalies nuostatas aiškino sistemiškai, taip pat atsižvelgė į vėlesniame įstatyme (naujos redakcijos Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 8 straipsnio 2 dalis) išreikštą įstatymo leidėjo valią, kad jeigu ištyrus nelaimingą atsitikimą darbe jis nepripažįstamas draudiminiu įvykiu, sužalotam ar susirgusiam profesine liga asmeniui ir (ar) jo šeimos nariams žala atlyginama Civilinio kodekso nustatyta tvarka. Aukščiausiasis Teismas padarė išvadą, jog šis Civilinio kodekso straipsnis gali būti taikomas ir tais atvejais, kai, esant nustatytoms darbdavio atsakomybės sąlygoms, nukentėjęs asmuo buvo apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų darbe Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo nustatyta tvarka, tačiau nelaimingas atsitikimas darbe nepripažintas draudiminiu įvykiu⁴³.

Tokia Aukščiausiojo Teismo praktika patvirtina, kad darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimą nustatančių teisės normų visuma yra pajėgi užtikrinti darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistemos darnų funkcionavimą. Atskiros teisės normos tikroji prasmė priklauso nuo to, kaip ši norma susijusi su gretimomis teisės normomis ir kitais teisės sistemos elementais. Netobuli įstatymai negali paneigti egzistuojančių sisteminių tarpusavio ryšių tarp skirtingų žalos atlyginimo būdų⁴⁴.

Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinajame įstatyme iš esmės pakartotos civilinės deliktinės atsakomybės taisyklės, tik jos išdėstytos konkretesne forma. Tai patvirtina 1964 metų Civilinio kodekso 499 straipsnis, kuriame nurodyta, kad Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinasis įstatymas yra šį straipsnį detalizuojantis aktas. Be to, Aukščiausiasis Teismas, vertindamas minėto įstatymo nuostatas, konstatavo, kad šiuo įstatymu reglamentuojama civilinė atsakomybė⁴⁵ Tai reiškia, kad Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinajame įstatyme nustatytos specialiosios darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo taisyklės nenustatė naujo žalos atlyginimo būdo. Šiame įstatyme įvirtintos darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo taisyklės – tai

⁴³ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus plenarinės sesijos 2005 m. birželio 13 d. nutarimas civilinėje byloje Nr. 3K-P-276/2005

⁴⁴ VERIKAS, A. Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistema. *Jurisprudencija*, 2006, t. 11(89), p. 67

⁴⁵ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. gegužės 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-205/1999 // Teismų praktika. 1999. Nr. 11.

specialiosios normos civilinėje deliktinėje atsakomybėje. Todėl nagrinėjant Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinajame įstatyme nustatytą žalos atlyginimo ryšį su Civiliniame kodekse įtvirtintu žalos sveikatai atlyginimu tenka pripažinti, kad šiais įstatymais nustatytas žalos atlyginimas negali būti mokamas kartu.

Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinajame įstatyme nustatytas darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimas taip pat negali būti taikomas kartu su žalos atlyginimu pagal Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą. Nors abu minėti įstatymai šiuo metu galioja, tačiau juose įtvirtintos išmokos nukentėjusiajam iš esmės sutampa: žalos dydžio apskaičiavimas pagal Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinajame įstatyme pateiktą formulę yra artimas socialinio draudimo išmokų apskaičiavimo metodikai. Todėl abiejuose įstatymuose numatytų žalos atlyginimo būdų taikymas pažeistų kompensacinę žalos atlyginimo funkciją ir visiško žalos atlyginimo principą: asmuo neturi gauti didesnio už žalos dydį atlyginimo, negu realiai patyrė žalos⁴⁶. Kaip jau buvo minėta, pirmiausia dėl darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo turėtų būti sprendžiama remiantis viešosios teisės normomis, t. y. socialinio draudimo būdu. Tačiau šiuo atveju padėtį sunkina Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinojo įstatymo galiojimo laike problemos. Minėto įstatymo 23 straipsnio 7 dalies 2 punktą numato, kad šis įstatymas taikomas žalai atlyginti dėl susirgimų profesine liga, nustatyta tvarka pripažintų profesinėmis ligomis po 2000 m. sausio 1 d. tiems nukentėjusiesiems, kurie po 2000 m. sausio 1 d. nebuvo apdrausti pagal Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo nuostatas. Aiškinant šią Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinojo įstatymo bei Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo tarpusavio sąveikos taisyklę, reikia atsižvelgti į bendrą darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistemą. Juk nuo 2001 m. liepos 1 d. taip pat įsigaliojo naujasis Civilinis kodeksas, kuris irgi reglamentuoja sveikatai padarytos žalos atlyginimą⁴⁷, pagal Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinąjį įstatymą nukentėjusiesiems turėtų būti atlyginama tokia žala, kuri atsirado dėl kenksmingo poveikio sveikatai iki įsigaliojant Nelaimingų atsitikimų ir

⁴⁶ Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. III dalis. Individualūs darbo santykiai. T. 2. – Vilnius, 2004. p. 365;

⁴⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. T. 1. – Vilnius, 20016 p. 367

profesinių ligų socialinio draudimo įstatymui, o įsigaliojus pastarajam įstatymui jie nebuvo apdrausti šios rūšies socialiniu draudimu, pavyzdžiui, todėl, kad baigė darbinę veiklą. Toks aiškinimas atitiktų žalos atlyginimui taikytinų teisės aktų galiojimo laike taisyklės – įprastai žala turi būti atlyginama pagal žalos padarymo ir atsiradimo metu galiojusį įstatymą, tačiau dėl žalos darbuotojo sveikatai specifikos (ypač kai kalbama apie lėtines profesines ligas) kartais yra sunku nustatyti tikslų tokios žalos padarymo ir atsiradimo laiką. Todėl suprantama, kad nuo 2000 m. sausio 1 d. įsigaliojus Nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymui darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo klausimas tam tikrais atvejais gali būti sprendžiamas remiantis Žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinajame įstatyme nustatyta tvarka⁴⁸.

⁴⁸ VERIKAS, A. Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistema. *Jurisprudencija*, 2006, t. 11(89), p. 68

2. BYLŲ, DĖL DARBDAVIO MATERIALINĖS ATSAKOMYBĖS, NAGRINĖJIMO YPATUMAI, REMIANTIS LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO PRAKTIKA

Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktika nėra įtvirtinta nei DK 3 str., nei 38 str., kaip materialinės atsakomybės, darbo teisėje šaltinis. Pasak doc. V. Tiažkijaus, teismo precedentas kaip ir teisės doktrina laikytini netiesioginiu (išvestiniu) darbo teisės šaltiniu. Pažymėtina, kad išvestiniai teisės šaltiniai yra ypač svarbūs siekiant užtikrinti vienodą teisės normų aiškinimą ir taikymą, kadangi ir Teismų įstatymo 23 straipsnyje nustatyta, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau LAT) formuoja vienodą teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus ir kitus teisės aktus⁴⁹.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra vienintelis kasacinis teismas Lietuvos Respublikoje. Aukščiausiasis Teismas kasacinio proceso tvarka nagrinėja civilines bylas dėl apeliacinės instancijos teismų sprendimų ir nutarčių (CPK 340 str. 1 d.). Kasacija yra ekstraordinari teismo sprendimų teisėtumo kontrolės forma, galima tik išimtiniais atvejais, kuriuos apibrėžia Baudžiamojo ir Civilinio proceso kodeksai, įtvirtindami kasacijos pagrindus (BPK 369 str., CPK 346 str.). Aukščiausiasis Teismas bylas nagrinėja tik teisės taikymo aspektu. Aukščiausiojo Teismo, kaip kasacinio, paskirtis – per kasacinėse nutartyse suformuotus precedentes užtikrinti vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką valstybėje. Kasacinio teismo nutartis yra galutinė, neskundžiama ir įsiteisėja nuo priėmimo dienos. Teismų įstatymo 23 straipsnio 2 dalies 1 punkte nustatyta, kad į Aukščiausiojo Teismo biuletenyje paskelbtose nutartyse, dėl kurių paskelbimo pritarė dauguma atitinkamo skyriaus teisėjų, esančius įstatymų ir kitų teisės aktų taikymo išaiškinimus atsižvelgia teismai, valstybės ir kitos institucijos, taip pat kiti asmenys, taikydami tuos pačius įstatymus ir kitus teisės aktus.

LAT yra išsakęs savo nuomonę dėl įrodinėjimo taisyklių ir teismo vaidmens

49 - TIAŽKIJUS, V. Darbo teisė: teorija ir praktika. Vilnius: Justitia, 2005. I t., p. 86.

žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe bylose. LAT nurodė, kad nagrinėjant bylas, susijusias su saugos darbe teisės aktų pažeidimais, teismui tenka vertinti nelaimingo atsitikimo darbe aktus ir eksperto išvadas, kurie paprastai yra pagrindinės įrodinėjimo priemonės šios kategorijos bylose. Netinkamai įvertinus šias įrodinėjimo priemones gali būti priimtas neteisėtas ir nepagrįstas teismo sprendimas. Nelaimingo atsitikimo darbe aktas yra laikomas oficialiu rašytiniu įrodymu, kurį teismas turi vertinti pagal bendrąsias įrodymų vertinimo taisykles. Todėl tais atvejais, kai nelaimingo atsitikimo darbe akte yra nurodytos ne tik nelaimingo atsitikimo darbe faktinės aplinkybės, techninės nelaimingo atsitikimo priežastys, bet ir daromos teisinės išvados – įvardijamas kaltas asmuo, nurodomas jo kaltės laipsnis ir pan., teismas turi atsižvelgti į tai, kad teisinių klausimų sprendimas yra būtent teismo, o ne komisijos, kuri tyrė nelaimingą atsitikimą, kompetencija. Todėl teismas turi patikrinti ar akte pagrįstai yra remiamasi teisės aktais, argumentuojant, kad dėl jų pažeidimo įvyko nelaimingas atsitikimas: teismas turi patikrinti ar akte nurodytas teisės aktas galiojo nelaimingo atsitikimo įvykimo metu, ar jis tikrai buvo pažeistas, taip pat turi patikrinti ar akte nurodyti visi teisės aktai, kurie nustato darbų saugos reikalavimus, ir kurie galėjo būti pažeisti. Tik teismas gali spręsti, ar tarp konstatuoto teisės pažeidimo ir jo padarinių, t.y. nelaimingo atsitikimo, yra priežastinis ryšys teisine prasme, nes priežastinio ryšio klausimo išsprendimas kartu reiškia ir teisinės atsakomybės taikymą ar netaikymą⁵⁰. Lietuvos Aukščiausiasis teismas taip pat pažymėjo, kad jokie įrodymai teismui neturi iš anksto nustatytos galios, tačiau teismui tenka vertinti nelaimingo atsitikimo darbe aktus ir ekspertų išvadas, kurie paprastai tokiais atvejais yra pagrindinės įrodinėjimo priemonės⁵¹.

Analizuojant teismų praktiką dėl žalos atlyginimo, susiduriama ir su teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų taikymu teisminėje praktikoje. DK 4 str. 4 d. nustatyta, kad tais atvejais, kai šis Kodeksas ir kiti įstatymai tiesiogiai nedraudžia, darbo teisinių santykių subjektams patiems susitarimo būdu nustatyti tarpusavio teises ir pareigas, šie subjektai turi vadovautis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais. CK 1.5 str. 4 d. įtvirtinta, kad teismas, aiškindamas įstatymus ir juos taikydamas, privalo vadovautis teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principais. Tačiau teismas ne kiekvienoje

50 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1998 m. spalio 28 d. nutartis c.b. M. Berškienė, EBertašienė v. AB „Lietuvos kuras“, Nr. 3K-3-695/99.

51 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1998 m. spalio 28 d. nutartis c.b. M. Berškienė, E.Bertašienė v. AB „Lietuvos kuras“, Nr. 3K-3-695/99

byloje gali vadovautis šiais principais. LAT konstatavo, kad teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai taikomi kaip reglamentavimo priemonė, kai nustatytos tik bendrosios elgesio taisyklės. Egzistuojant suformuotai praktikai, CK 1.5 str. principinės nuostatos neturėtų būti taikomos be svarbaus pagrindo. Nurodyti principai taikomi kaip teisės spragų užpildymo priemonė, bet kai yra pakankamai teisiškai sureguliuoti klausimai ir egzistuoja teismų praktika, jie neturi būti taikomi kaip teisės aiškinimo ar kolizijų šalinimui skirta priemonė⁵².

52 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 5 d. nutartis c.b. A.Mileris v. VŠĮ Šiaulių rajono pirminės sveikatos priežiūros centras, Nr. 3K-3-511/2004.

2.1. Dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo darbuotojui, netekusiame dalies darbingumo

Nagrinėjant LAT 2009 m. balandžio 14 d. nutartį *civilinėje byloje G. Š. v. UAB „Yazaki Wiring Technologies Lietuva“*, bylos Nr. 3K-3-174/2009, Ieškovė prašė priteisti iš atsakovo iš viso 20 048,44 Lt turtinės (t. y. 1900,20 Lt gydymosi išlaidų, 8 Lt papildomų išlaidų ir 18 140,24 Lt netektų pajamų už laikotarpį nuo 2004 m. liepos mėnesio iki teismo sprendimo priėmimo) ir 500 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo; įpareigoti atsakovą kas mėnesį apskaičiuoti ir išmokėti ieškovei žalos atlyginimo skirtumą, susidarantį tarp ieškovės vidutinio darbo užmokesčio (toliau nutartyje – VDU) ir VSDFV išmokų; įpareigoti atsakovą kas mėnesį kompensuoti ieškovei dėl profesinės ligos turėtas gydymo išlaidas pagal pateiktus išlaidų dokumentus. Ieškovė nuo 1997 m. vasario 10 d. iki 2005 m. sausio 27 d. dirbo pas atsakovą laidų rinkinių formuotoja. Dirbant ieškovei pablogėjo sveikata, todėl 2001 metais ji kreipėsi į gydytojus. 2004 m. lapkričio 8 d. profesinės ligos tyrimo ir patvirtinimo aktu jai konstatuota profesinė liga, 2004 m. lapkričio 30 d. nustatyta III invalidumo grupė bei 30 procentų darbingumo praradimas, o 2004 m. gruodžio 2 d. išduotos rekomendacijos dėl darbo pobūdžio, kuriose nurodyta, kad ieškovė gali dirbti lengvą fizinį darbą. Gavęs profesinės ligos patvirtinimo aktą, atsakovas nesuteikė ieškovei normalių jos sveikatos būklę atitinkančio darbo, o 2005 m. sausio 27 d. atleido ją iš darbo pagal DK 136 straipsnio 1 dalies 4 punktą, t. y. dėl to, kad pagal sveikatos būklę negali dirbti sulygto darbo.

Klaipėdos apygardos teismas 2006 m. lapkričio 6 d. sprendimu ieškinį tenkino iš dalies: priteisė ieškovei iš atsakovo 2588,85 Lt turtinės žalos atlyginimo ir 160 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo; kitą ieškinio dalį atmetė.

Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, išnagrinėjusi ieškovės ir atsakovo apeliacinius skundus, 2008 m. lapkričio 13 d. nutartimi Klaipėdos apygardos teismo 2006 m. lapkričio 6 d. sprendimą pakeitė: padidino ieškovei iš atsakovo priteistą turtinės žalos atlyginimą iki 17 451,62 Lt; priteisė ieškovei iš atsakovo 1044 Lt per mėnesį periodines išmokas nuo 2006 m. lapkričio mėnesio iki ieškovės senatvės pensijos amžiaus, t. y. iki 2025 m. spalio 11 d.; sumažino ieškovei iš atsakovo priteistą neturtinės žalos atlyginimą iki 100 000 Lt; kitą sprendimo dalį paliko nepakeistą.

LAT pasisakydamas *Dėl darbuotojui, netekusiame dalies darbingumo, atlygintinos turtinės žalos dėl negautų pajamų* Aiškindamas ir taikydamas ginčo santykių

reglamentuojančias Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo ir Civilinio kodekso nuostatas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra suformavęs praktiką, kad, draudžiant darbuotoją nuo nelaimingų atsitikimų darbe ir susirgimų profesine liga pagal Socialinio draudimo įstatymą, atsiranda tik ribota draudiko atsakomybė mokėti apdraustajam netekto darbingumo kompensaciją; darbuotojui padarytos žalos dalį, kurios nepadengia atlyginimas pagal Socialinio draudimo įstatymą, turi atlyginti už žalą atsakingi asmenys, vadovaujantis bendraisiais žalos atlyginimo sveikatos sužalojimo atveju pagrindais⁵³.

Pažymėtina, kad nagrinėjant bylą žala nėra preziumuojama, todėl įrodyti žalos (nuostolių) dydį privalo ieškovas (nukentėjusysis). Tam tikrais atvejais, kai sudėtinga įrodyti tikslų žalos dydį, nuostoliais gali būti pripažįstama atsakovo gauta nauda, kuri iš esmės reiškia nukentėjusiojo negautas pajamas. LAT pasisakė, kad ieškovo pareiga įrodyti žalą (nuostolius) reiškia, kad jis taip pat turi pateikti įrodymus, patvirtinančius žalos dydį. Atsakomybė yra vienas iš pažeistos teisės gynbos būdų, kurio veiksmingumui užtikrinti skirta CK 6.249 str. 1 d. norma, pagal kurią teismas privalo nustatyti atlygintinų nuostolių dydį, jeigu šalis nuostolių dydžio negali tiksliai įrodyti. Todėl, pasak LAT, negali būti pripažintas pagrįstu teismo sprendimas netenkinti ieškinio dėl žalos atlyginimo dėl to, kad ieškovas tiksliai neįrodė nuostolių dydžio⁵⁴.

Aiškindamas ir taikydamas CK 6.283 straipsnio nuostatas, reglamentuojančias žalos atlyginimą sveikatos sužalojimo atveju, kasacinis teismas yra nurodęs, kad už žalą atsakingi asmenys privalo nukentėjusiajam atlyginti visus šio patirtus nuostolius, o nuostoliai – tai nukentėjusiojo iš dalies netektas darbingumas⁵⁵.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas laikosi praktikos, kad darbuotojo sveikatos sužalojimo atvejais sprendžiant dėl turtinės žalos atlyginimo turi būti atsižvelgiama, be kita ko, į netekto darbingumo lygį. Dėl to teisėjų kolegija sutinka su kasacinio skundo argumentais, kad nagrinėjamoje byloje apeliacinės instancijos teismas, ieškovės naudai žalą

⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2003 m. gruodžio 18 d. nutartis, *A. J. B. v. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Šiaulių skyrius*, bylos Nr. 3K-7-1115/2003

⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 4 d. nutartis c.b.UAB „Raimondas ir draugai“ v. UAB „H.P.L. Alytus“, Nr. 3K-3-252/2004.

⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 26 d. nutartis, *A. M. v. UAB „Baltijos realizacijos centras“ ir kt.*, bylos Nr. 3K-3-262/2007

dėl negautų pajamų iš kasatoriaus priteisė netinkamai ją (žalą) apskaičiavęs ir kad Civiliniame kodekse nurodyta negautų pajamų sąvoka šios bylos atveju turi būti suprantama kaip prarasto darbingumo procento pinigine išraiška. LAT daro išvadą, kad apeliacinės instancijos teismas netinkamai taikė materialinės teisės normas. Pagal CK 6.283 straipsnio 2 dalį fiziniam asmeniui sveikatos sužalojimo atveju turi būti atlyginamos negautos pajamos, kurias jis būtų gavęs, jeigu jo sveikata nebūtų sužalota. Negautos pajamos apskaičiuojamos kaip pajamų, kurias nukentėjusysis realiai gavo arba realiai galėjo gauti iki ir po sveikatos sužalojimo, skirtumas. Negautų pajamų dydis, esant ginčui, turi būti įrodytas. Jo įrodinėjimo pareiga byloje tenka ieškovui (CPK 178 straipsnis). Pagal ieškovės teisės į žalos atlyginimą atsiradimo metu galiojusio Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 17 straipsnio 1 dalies 26 punkto redakciją, kuri galiojo iki 2008 m. gruodžio 29 d., sumos materialinei žalai atlyginti bei teismų priteistos sumos neturtinei žalai atlyginti buvo neapmokestinamos gyventojų pajamų mokesčiu. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2008 m. liepos 8 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje *V. G. v. Lietuvos valstybė*, bylos Nr. 3K-3-364/2008, nurodė, kad žalos (kaip negautų pajamų) atlyginimo suma savo teisine prigimtimi nėra tapati negauto darbo užmokesčio priteisimui. Nurodytoje byloje kasacinis teismas pažymėjo, kad pajamų bei socialinio draudimo mokesčių gavėjai pagal įstatymą būtų valstybės ir socialinio draudimo biudžetai, o ne pats ieškovas. Remdamasi pirmiau nurodytais motyvais, teisėjų kolegija sutiko su kasacinio skundo argumentu, kad, ieškovės naudai priteisdamas negautas pajamas už 2005-2006 m. laikotarpį neatskaičius mokesčių, apeliacinės instancijos teismas sudarė prielaidas ieškovei gauti daugiau, negu realiai padaryta žalos... Nagrinėjamos bylos kontekste teisėjų kolegija konstatuoja, kad jeigu sumos turtinei žalai atlyginti už atitinkamą laikotarpį yra pagal įstatymus priskiriamos neapmokestinamoms pajamoms, tai fizinio asmens sveikatos sužalojimo atveju jo darbo užmokesčio forma realiai negautos pajamos apskaičiuojamos atsižvelgiant į jo VDU, iš kurio yra išskaičiuoti privalomi į biudžetą mokesčiai.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pagal 2008 m. gruodžio 30 d. įstatymo Nr. XI-111 redakcijos Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 17 straipsnio 1 dalies 31 punktą sumos turtinei žalai dėl negautų pajamų atlyginti nėra priskiriamos neapmokestinamoms pajamoms. Darbuotojo sveikatos sužalojimo atvejais turtinės žalos dėl negautų pajamų atlyginimo laikotarpį (terminą, už kurį priteisiamas tokios žalos atlyginimas) lemia sužaloto darbuotojo atitinkamo darbingumo netekimo laikotarpis. Apeliacinės instancijos teismas, skundžiama nutartimi priteisdamas turtinę žalą dėl negautų pajamų, netinkamai taikė materialinės teisės normas, nukrypo nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisės aiškinimo ir taikymo praktikos.

Tai yra pagrindas naikinti skundžiamos apeliacinės instancijos teismo nutarties dalį ir bylos dalį dėl turinės žalos dėl negautų pajamų priteisimo grąžinti apeliacinės instancijos teismui nagrinėti iš naujo

LAT pasisakydamas *Dėl neturtinės žalos atlyginimo*, dėl teisės normų, reglamentuojančių neturtinės žalos atlyginimą, kasacinis teismas yra nurodęs, kad neturtinės žalos atlyginimo atveju visiško žalos atlyginimo principas objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi, nes neturtinės žalos neįmanoma tiksliai įvertinti pinigais. Kartu kasacinis teismas yra pabrėžęs, kad teismas turi pareigą nustatyti teisingą kompensaciją už patirtus neturtinio pobūdžio išgyvenimus, praradimus ir parinkti tokią piniginę satisfakciją, kuri kiek galima teisingiau kompensuotų nukentėjusiojo patirtą dvasinį sielvartą, fizinį skausmą, kitokius neturtinių vertybių pažeidimus; kad CK 6.250 straipsnio 2 dalyje išvardytų neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų sąrašas nėra baigtinis, ir kiekvienu atveju teismas, nustatydamas šios žalos dydį, taip pat turi vertinti konkrečioje byloje reikšmingas aplinkybes. Teismas, siekdamas nustatyti kuo teisingesnį konkrečiu atveju atlygintinos neturtinės žalos dydį, turi taikyti kuo daugiau šios žalos dydžio įvertinimo pinigais kriterijų. Teismo sprendime turi būti ne tik įvardyti kriterijai, kuriais remdamasis teismas nustato priteistiną konkrečiu atveju neturtinės žalos dydį, tačiau ir argumentuotai pagrįstas kiekvieno iš nurodytų kriterijų taikymas nagrinėjamos bylos faktinėms aplinkybėms, atskleista jo reikšmė bei įtaka, sprendžiant apie teisingą pinigines kompensacijos už neturtinių vertybių pažeidimą dydį konkrečioje situacijoje. Be to, sprendžiant dėl neturtinės žalos dydžio, kiekvienu konkrečiu atveju būtina vertinti kriterijų visumą, t. y. ir aplinkybes, dėl kurių neturtinės žalos dydis gali būti nustatytas didesnis, ir aplinkybes, dėl kurių šios žalos atlyginimo dydis gali būti mažesnis (pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 18 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *L. Z. ir kt. v. VŠĮ Marijampolės ligoninė*, bylos Nr. 3K-7-255/2005; ir kt.).

Pažymėtina, kad, taikydamas ir aiškindamas neturtinės žalos atlyginimą reglamentuojančias materialinės teisės normas, kasacinis teismas, be kita ko, yra nurodęs, kad esminis neturtinis žalos atlyginimo kriterijus, sužalojus sveikatą, yra sužalojimo pasekmės ir jų įtaka tolesniam nukentėjusiojo gyvenimui; teismas, įvertindamas neturtinę žalą pinigais, nėra visiškai laisvas – sprenddamas šį klausimą, jis privalo vadovautis CK 6.250 straipsnio 2

dalyje nustatytais kriterijais, sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principais⁵⁶. Teisėjų kolegijos vertinimu, kasaciniame skunde pagrįstai nurodoma, kad pagal kasacinio teismo formuojamą praktiką teismai kaip vieną iš neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų turi svarstyti ir analogiško pobūdžio bylose suformuotą teisės aiškinimo ir taikymo praktiką. Šiuo aspektu teisėjų kolegija pažymi, kad teismų pareiga atsižvelgti į kitose bylose suformuotus precedentes dėl priteistinos neturtinės žalos dydžio jokių būdu nepaneigia ir neprieštarauja CK 6.250 straipsnio 2 dalies nuostatomis bei suformuotai praktikai, kad priteistinos neturtinės žalos dydis nustatomas kiekvienu konkrečiu atveju atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes, t. y. atsižvelgimas ir (arba) rėmimasis suformuota teismų praktika nepaneigia ir neprieštarauja konkrečios bylos ginčo santykio bei žalą patyrusio (patiriančio) darbuotojo individualumui.

Siekdama atskleisti pastarojo laikotarpio kasacinio teismo išnagrinėtose bylose priimtų procesinių sprendimų dėl neturtinės žalos turinį, teisėjų kolegija nurodė į šias kasacine tvarka išnagrinėtas bylas, kuriose išnagrinėti reikalavimai dėl neturtinės žalos atlyginimo buvo kildinami iš sveikatos sužalojimo ar susirgimo profesine liga:

- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2006 m. rugsėjo 6 d. nutartimi, priimta civilinėje byloje *A. Ž. v. UAB „Ranga IV“*, bylos Nr. 3K-3-450/2006, paliko galioti teismo sprendimą, kuriuo ieškovui dėl sveikatos sužalojimo priteista 25 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo;
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2006 m. lapkričio 7 d. nutartimi, priimta civilinėje byloje *V. V. v. UAB „Žemaitijos gelžbetonis“*, bylos Nr. 3K-3-575/2006, paliko nepakeistą teismo sprendimą, kuriuo ieškovui dėl sveikatos sužalojimo priteista 30 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo;
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2007 m. balandžio 18 d. nutartimi, priimta civilinėje byloje *A. L. v. Lietuvos ir Kanados UAB „Pajūrio mediena“*, bylos Nr. 3K-3-157/2007, paliko nepakeistą apeliacinės instancijos teismo nutartį, kuria ieškovui dėl sveikatos sužalojimo (netekus 85 procentų darbingumo) priteista 50 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo;

⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 6 d. nutartis, *A. Ž. v. UAB „Ranga IV“*, bylos Nr. 3K-3-450/2006

- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2007 m. birželio 26 d. nutartimi, priimta civilinėje byloje *A. M. v. UAB „Baltijos realizacijos centras“ ir kt.*, bylos Nr. 3K-3-262/2007, paliko nepakeistą apeliacinės instancijos teismo nutartį, kuria ieškovui dėl sveikatos sužalojimo (netekus 50 procentų darbingumo) priteista 40 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo;
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2008 m. vasario 26 d. nutartimi, priimta civilinėje byloje *S. M. v. UAB „Yazaki Wiring Technologies Lietuva“*, bylos Nr. 3K-3-129/2008, paliko nepakeistą apeliacinės instancijos teismo nutartį, kuria ieškovei dėl profesinio susirgimo (netekus 5 procentų profesinio darbingumo) priteista 10 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo;
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2008 m. spalio 20 d. nutartimi, priimta civilinėje byloje *L. V. v. ŽŪB „Šiaulėnų statyba“*, bylos Nr. 3K-3-529/2008, priteisė ieškovui dėl sveikatos sužalojimo (netekus 50 procentų profesinio darbingumo) 50 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo.

Atsižvelgdama į aukščiau pateiktą informaciją teisėjų kolegijos nusprendė, kad yra faktinis ir teisinis pagrindas ieškovei iš kasatoriaus priteisti 50 000 Lt dydžio neturtinės žalos atlyginimą.

Teismų pareiga atsižvelgti į kitose bylose suformuotus precedentus dėl priteistinos neturtinės žalos dydžio jokiū būdu nepaneigia ir neprieštarauja CK 6.250 straipsnio 2 dalies nuostatomis bei suformuotai praktikai, kad priteistinos neturtinės žalos dydis nustatomas kiekvienu konkrečiu atveju atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes, t. y. atsižvelgimas ir (arba) rėmimasis suformuota teismų praktika nepaneigia ir neprieštarauja konkrečios bylos ginčo santykio bei žalą patyrusio (patiriančio) darbuotojo individualumui.

Teisėjų kolegija sutinka su kasacinio skundo argumentais, kad nagrinėjamu atveju ieškovei iš kasatoriaus priteistas 100 000 Lt neturtinės žalos atlyginimas viršija teismų praktikoje panašiais atvejais priteisiamas sumas ir neatitinka teisingumo, sąžiningumo bei protingumo kriterijų. Įvertinus byloje nustatytas faktines aplinkybes, kurios yra išsamiai ir detalai įvertintos pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų procesiniuose sprendimuose, teisėjų kolegijos nuomone, yra faktinis ir teisinis pagrindas ieškovei iš kasatoriaus priteisti 50 000 Lt dydžio neturtinės žalos atlyginimą.

Teisėjų kolegija atkreipia dėmesį ir į tai, kad apeliacinės instancijos teismo nutarties rezoliucinės dalys, kuriose nurodyta, kad pirmosios instancijos teismo sprendimu ieškovei iš kasatoriaus priteistas turtinės ir neturtinės žalos atlyginimas „padidinamas“ ir „mažinamas“, yra suformuluotos ydingai. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2007 m. balandžio 18 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje *A. L. v. Lietuvos ir Kanados UAB „Pajūrio mediena“*, bylos Nr. 3K-3-157/2007, nurodė, kad iki tol, kol teismas neturtinės žalos dydžio nenustatė, konkretaus mažintino žalos atlyginimo dydžio nėra.

Nagrinėjant 2010 m. balandžio 12 d. LAT nutartį priimtoje civilinėje byloje *Ž. R., A. R. ir I. R. V. AB „Empower“ ir UADB „ERGO Lietuva“*. Kasacinio teismo teisėjų kolegija pažymi, kad apeliacinės instancijos teismas skundžiamoje nutartyje teismų praktikos apskritai neanalizavo. Kasaciniame skunde nurodomos nutartys priimtose bylose, kuriose nustatytos aplinkybės nėra tapačios aplinkybėms, nustatytoms nagrinėjamoje byloje, todėl nėra pagrindo jomis šioje byloje remtis. Kasacinis teismas yra nagrinėjęs bylas dėl neturtinės žalos atlyginimo žuvusio darbuotojo sutuoktiniui ir vaikams, kai darbuotojas žuvo dėl nelaimingo atsitikimo darbe, esant darbdavio kaltei dėl darbų saugos reikalavimų pažeidimo. Teisėjų kolegija, siekdama nenukrypti nuo nusistovėjusio neturtinės žalos atlyginimo dydžio panašiose pagal faktines aplinkybes bylose, atsižvelgia į šiose bylose priimtas nutartis ir priteistą neturtinės žalos atlyginimo dydį.

- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. rugsėjo 21 d. nutartimi išnagrinėtoje civilinėje byloje *D. E. v. UAB „Transmėja“*, bylos Nr. 3K-3-348/2007, priteistas 32 550 Lt neturtinės žalos atlyginimas žuvusio darbuotojo sutuoktinei, įvertinus atsakovo ir nukentėjusiojo kaltės proporcijas (po 50 proc.), taip pat aplinkybę, kad tuoj po vyro mirties ieškovė dėl reakcijos į turėtą stresą susirgo sunkia liga.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 27 d. nutartimi išnagrinėtoje civilinėje byloje *R. G. ir kt. v. UAB „Statreksas“*, bylos Nr. 3K-3-482/2007, priteista po 15 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo žuvusiojo sutuoktinei ir dviem nepilnametėms dukterims.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 17 d. nutartimi išnagrinėtoje civilinėje byloje *V. M. ir kt. v. AB „Lietuvos geležinkeliai“*, bylos Nr. 3K-3-566/2008, priteista po 15 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo sutuoktinei ir dviem vaikams.

Teismas neturtinės žalos dydį įvertino po 30 000 Lt kiekvienam ieškovui, tačiau, atsižvelgęs į tai, kad dėl padarytos žalos yra ir nukentėjusiojo kaltės, sumažino žalos atlyginimą.

Kasacinio teismo teisėjų kolegija, atsižvelgdama į teismų praktikoje priteisiamos neturtinės žalos atlyginimo dydžius, sprendžia, kad apeliacinės instancijos teismas nagrinėjamoje byloje priteisęs žuvusiojo sutuoktinei 30 000 Lt, o jo dukterims po 40 000 Lt, įvertinęs bendrą iš vieno atsakovo priteisiamo neturtinės žalos atlyginimo dydį, nuo šios praktikos nenukrypo. Kaip matome iš pateiktų nutarčių analizės, praktika formuoja praktiką.

Tam tikrų problemų kyla ir realizuojant visiško žalos atlyginimo principą, kuris yra įtvirtintas CK 6.251 straipsnyje. Apžvelgus teismų praktiką matome, kad sveikatos sužalojimo atveju šis principas yra sunkiai iki galo realizuojamas, nes asmens sveikata po patirto sužalojimo ar susirgimo gali būti visiškai ir neatstatyta (šis klausimas detaliau buvo nagrinėtas 2.2 skyriuje - Teisinio reglamentavimo trūkumai), todėl šiuo atveju yra labiau dalinis, o ne visiškas, patirtos žalos kompensavimas. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas savo 1997 m. sausio 16 d. nutarime⁵⁷ pažymėjo, kad žalos atlyginimas sveikatos sužalojimo atveju yra riboto pobūdžio.

⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 1997 m. sausio 16 d. nutarimas Nr.2 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos asmeni sužalojus, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę“. Teismų praktika, 1997, Nr. 5-6;

2.2. Neturtinės žalos atlyginimo problemos

Neturtinė žala yra asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais.⁵⁸ Taigi baigtinio sąrašo aplinkybių, dėl kurių gali kilti pareiga atlyginti darbuotojui neturtinę žalą, nėra, tik akcentuotina, kad neigiami padariniai darbuotojui turi atsirasti dėl darbdavio neteisėtų veiksmų, kylančių iš darbo santykių.

Teismų praktikoje taip pat suformuluota, kad konstatavus įstatymo saugomos asmens teisės ar teisėto intereso pažeidimą teismas gali įpareigoti atlyginti neturtinę žalą, tačiau vien neturtinės teisės ar vertybės pažeidimas *ex facto* nereiškia ir neturtinės žalos padarymo, t. y. neturtinei žalai atlyginti už neturtinių vertybių pažeidimą būtinos visos civilinės atsakomybės sąlygos (neteisėti veiksmai, priežastinis ryšys, kaltė ir žala).⁵⁹

Maksimali priteisiama suma už neturtinę žalą nėra ribojama įstatymo, todėl nukentėjęs asmuo gali reikalauti tiek, kiek subjektyviai tai įvertina pinigais. Kaip minėta, pagal DK 250 straipsnį neturtinės žalos dydį kiekvienu atveju nustato teismas, vadovaudamasis CK. CK nustato, kad teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, atsižvelgia į jos pasekmes, šią žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį ir kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes, taip pat į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus.

Neturtinės žalos atlyginimo srityje visiško žalos atlyginimo principas (*restitutio in integrum*) objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi, kadangi neturtinės žalos tiksliai įvertinti pinigais neįmanoma. Įstatymas numato piniginę satisfakciją, kuria siekiama kuo teisingiau kompensuoti nukentėjusiojo patirtą dvasinį bei fizinį skausmą ir kt. Teismo funkcija

58 CK 6.250 straipsnio 1d

59 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 4 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-10/2006.

yra nustatyti teisingą piniginę kompensaciją už patirtą skriaudą (dvasinius, fizinius išgyvenimus, praradimus).⁶⁰

Sprendžiant dėl darbdavio neteisėtais veiksmais padarytos neturtinės žalos darbuotojui būtina įvertinti ir tai, kad darbuotojas paprastai yra silpnesnė teisinių darbo santykių šalis, o darbdaviui, kaip stipresnei teisinių darbo santykių šaliai, kuriai suteikiama daugiau teisinių įgaliojimų, keliami griežtesni teisių ir pareigų bei atsakomybės už teisinius darbo santykius reglamentuojančių teisės normų pažeidimus standartai, siekiant užkirsti kelią darbdaviui piktnaudžiauti savo įgaliojimais. Tai ypač svarbu ir dėl to, kad šiandien asmens teisė į darbą, asmens darbo veikla yra tos gyvenimo sritys, nuo kurių priklauso tiek socialinė, tiek materialinė, tiek psichologinė asmens gerovė, asmens socialinis vertinimas, užtikrinantis jo dvasinę ir psichologinę pusiausvyrą bei leidžiantis tinkamai realizuoti save ir užtikrinti socialinį asmens bei jo šeimos stabilumą. Asmens darbo veikla yra itin jautri menkiausiems pažeidimams, kurie neabejotinai gali sukelti bet kuriam darbuotojui neturtinės žalos, ypač jei darbdavio neteisėti veiksmai susiję su tokiais kraštutinėmis teisinio poveikio darbuotojui priemonėmis kaip atleidimas iš darbo be išpėjimo už darbo drausmės ar kitus darbo veiklos pažeidimus.⁶¹

LAT nepasisako kokios neturtinės žalos dedamųjų ribos, kurios galėtų būti įvertinamos ir skaičiais, ir tam tikrais apibūdinimais. Kiekvienas tikriausiai suprantame, kad skausmas yra skirtingas kai įsiduri į pirštą su adata ir kai buna didžioji dalis kūno nudegimo, tikriausiai teismas remiantis tam tikrais kriterijais galėtų pamėginti apibrėžti mažareikšmi skausmą ir „mirtiną“ skausmą kada žmogaus organizmas neatlaiko. Taip pat nepatogumai gali būti pamatuoti nuo didelių: kada žmogus nesugeba savęs apsitarnauti (valgydamas ar atlikdamas gamtinius reikalus) iki dalinių ar mažareikšmių.

Neturtinės žalos apibrėžimas yra pakankamai aiškiai sudėliotas ir žemesnės instancijos teismai turėtų pasisakyti, kurios dedamosios yra svarbiausios konkrečioje byloje ir kokia tai turi įtaką visai bylai nustatant neturtinės žalos dydį. Pažeistų interesų sąrašas nėra baigtinis todėl teismams yra galimybė jį argumentuotai plėsti. Analizuojant LAT nutartis

⁶⁰ BAGDANSKIS, T. Darbdavio atsakomybė už darbuotojui padaryta žalą (darbo teisė). *Juristas*, 2007, Nr.4.

⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. sausio 4 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-10/2006.

neaptikta, kad žemesnės instancijos teismai ir LAT neturtinę žalą būtų įvertinę pinigais, ko reikalauja CK 6.250 str. 1d. ir tik po to ją sietų su to paties straipsnio 2 dalimi.

Neturtinės žalos dydis nustatomas vadovaujantis CK 6.250 straipsnio 2 dalyje įtvirtintais neturtinės žalos piniginio įvertinimo kriterijais, t. y. teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, turi atsižvelgti į: 1) jos pasekmes; 2) žalą padariusio asmens kaltę; 3) jo turtinę padėtį; 4) padarytos turtinės žalos dydį; 5) kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes; 6) sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus. Tačiau LAT neformuoja praktikos aiškinant ir taikant šį straipsnį. Analizuojant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 10 d. nutarį civilinėje byloje D. G. ir V. G. v. AB „Achema“, bylos Nr. 3K-3-556/2008, matome, kad LAT pakankamai skurdžiai apibrėžė atsitikusio tragiško įvykio pasekmes: „atsižvelgia į tai, kad ieškovai dėl jų sūnaus Lauryno, su kuriuo kartu gyveno ir buvo siejami glaudžių šeiminių ryšių, žūties patyrė didelį dvasinį sukrėtimą, sunkių psichologinių ir fizinių išgyvenimų, emocinę depresiją“⁶² Pasigendame aiškesnių neturtinės žalos dedamųjų vertinimo kriterijų, kas yra didesnis skausmas kai žūsta vaikai, tėvai ar sutuoktinis; kai vaikas vienturtis ar daugiavaikė šeima; kaip apibrėžiami glaudūs ryšiai ar tai bendro ūkio vedimas, kartu valgoma, gyvenama tame pačiame būste; ar įvertinama kad tragiška baigtis kartais užkerta kelią giminės tęstinumui, o gal tragiška baigtis artimiesiems yra tam tikras „palengvėjimas“ dėl asmens vedamo amoralaus ir socialiai nepriimtino gyvenimo būdo. Manau, kad neturtinės žalos atlyginimo apimtis pirmiausia ir turi būti įvertinama šiuo aspektu, žinoma tai vienas iš sunkiausių atvejų kada reikia pamatuoti ypatingai subjektyvius dalykus.

Apžvelgus teismų praktiką susijusią su neturtinės žalos atlyginimu tretiesiems asmenims, matome, kad ji yra ne itin gausi ir prieštaringa. LAT yra pasisakęs dėl tam tikrų aspektų, susijusių su darbuotojo įpėdinių teisės į neturtinės žalos, atsiradusios darbuotojui mirus dėl nelaimingo atsitikimo darbe, atlyginimu. DK 250 straipsnyje nustatyta, kad darbo sutarties šalys privalo atlyginti viena kitai padarytą neturtinę žalą. Ši norma banketinė, nes nukreipia į CK 6.250 str. 2 dalį, kurioje įtvirtinta, kad neturtinė žala atlyginama visada, kai ji padaryta dėl nusikalstamų veiksmų asmens sveikatai arba dėl asmens gyvybės atėmimo. Šiuo atveju reikia pagrįsti reikalaujamos piniginės kompensacijos dydį. LAT pasisakė, kad darbdavys žalą turi atlyginti pagal CK 6.284

62 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje D. G. ir V. G. v. AB „Achema“, bylos Nr. 3K-3-556/2008

straipsnio nuostatas neatsižvelgiant į tai, ar asmuo buvo apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų darbe socialiniu draudimu, nes Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme nenustatytas neturtinės žalos atlyginimas. Taip pat LAT yra suformulavęs teisės taikymo ir aiškinimo taisyklę, kad atsakomybė už padarytą neturtinę žalą nėra tiesiogiai priklausoma nuo turtinės žalos fakto ir gali būti atlyginama tiek kartu, tiek atskirai⁶³.

Žalą padariusio asmens kaltė, atsižvelgiant į nukentėjusio didelį neatsargumą, turi tiesioginę įtaką neturtinės žalos dydžiui. Kaip pavyzdį nagrinėjant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 8 d. nutartį civilinėje byloje L.V. v. UAB „Girteka“, bylos Nr. 3K-3-90/2008, kada Bylą nagrinėję teismai pažymėjo, kad pagal atsakovo patvirtintos Automobilių vairuotojų saugos darbe instrukcijos 3.5 punktą krovininiais automobiliais leidžiama vežti tik ant sėdynių sėdinčius žmones, o Kelių eismo taisyklėse, kurių ieškovas išipareigojo laikytis pagal nurodytos instrukcijos 5.1 punktą, nustatyta, kad keleiviai motorinėse transporto priemonėse turi sėdėti tam skirtose vietose ir tik prisisekę saugos diržais. Nustatę, kad ieškovas šių taisyklių ir instrukcijos reikalavimų nesilaikė, nes laisvu nuo automobilio vairavimo laiku, kai automobilį vairavo kitas vairuotojas, ilsėjosi ant automobilio kabinoje įrengto specialaus gulto, teismai sprendė, kad ieškovas, kaip vairuotojas-profesionalas, kuriam keliami padidinti rūpestingumo ir atidumo reikalavimai, privalėjo suprasti, jog tokia padėtis važiuojančiame automobilyje yra nesaugi. Nurodytą aplinkybę teismai pripažino ieškovo dideliu neatsargumu, padėjusiu žalai padidėti ir, vadovaudamiesi teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais (CK 1.5 straipsnis), prašomos priteisti neturtinės žalos dydį sumažino vienu trečdaliu. LAT teisėjų kolegija priėjo prie išvados, kad teismai, sumažindami neturtinės žalos dydį vienu trečdaliu, pripažino, jog dėl žalos atsiradimo yra 33,33 proc. nukentėjusiojo kaltės⁶⁴. LAT ir žemesnės instancijos teismų sprendimuose yra nurodyta, kad atsižvelgta į žalą padariusio asmens turtinę padėtį, tačiau kaip ji įvertinama ir siejama su neturtinės žalos atlyginimu aiškesnių kriterijų pasigendama.

63 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2000 m. birželio 16 d. nutarimas Nr.27 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo turtinės žalos, padarytos eismo įvykio metu“. Teismų praktika, 2000, Nr. 13.

64 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2008 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje L.V. v. UAB „Girteka“, bylos Nr. 3K-3-90/2008

Gyvybės atėmimo atveju neturtinės žalos dydžio nustatymui tiesioginės įtakos turi žalą padariusio asmens bei nukentėjusiųjų teisinė padėtis, nukentėjusiojo amžius, išsilavinimas, ryšys su mirusiuoju. Konkrečioje byloje⁶⁵ LAT nurodė, kad atsakovas – SP UAB „Vilniaus troleibusai“ yra juridinis asmuo, pelno siekianti įmonė, todėl jos turtinė padėtis (turimos skolos), teisėjų kolegijos nuomone, negali būti pagrindas gerokai mažinti atlygintinos neturtinės žalos dydį. Esminis neturtinės žalos atlyginimo kriterijus, sužalojus sveikatą, yra sužalojimo pasekmės ir dėl to patirti dvasiniai išgyvenimai, kurie teismų nustatyti įvertinant sužalojimo sunkumą, išlikusį sveikatos ir išvaizdos pakenkimą, asmenines savybes – amžių, profesinį išsilavinimą ir galimybių praradimą. Taip pat, kalbant apie neturtinės žalos atlyginimą, pažymėtina, kad LAT konstatavo, jog vadovaujantis CK 6.250 str. 2 d., neturtinė žala atlyginama visais įstatymų nustatytais atvejais, kai ji padaroma asmens sveikatai, nepriklausomai nuo to, kad ji padaryta ne dėl nusikaltimo ir nuo to, kad nukentėjęs asmuo buvo apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų darbe NADSDĮ nustatyta tvarka. Priešingu atveju būtų pažeidžiami visiško žalos atlyginimo bei teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principai⁶⁶. Todėl apibendrinant tai kas išdėstyta, galima pasakyti, jog neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta asmens sveikatai.

Apibendrintai galima teigti, kad neturtinės žalos atlyginimas dėl gyvybės atėmimo ar sunkaus kūno sužalojimo remiantis teisminėmis bylomis vidutiniškai sudaro iki 150 000 Lt.

65 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 26 d. nutartis c.b. N. Žungailienė v. UAB „Vilniaus troleibusai“, Nr. 3K-3-371/2003

66 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. lapkričio 5 d. nutartis c.b. N. Cmelevskienė v. UAB „Club 8 Company“, Nr. 3K-3-1049/2003.

2.3. Dėl darbdavio pareigos atsakyti už trečiojo asmens nusikaltimu padarytą žalą darbuotojui

Darbdavio neteisėtiems veiksams ar neveikimui dėl darbuotojo žūties konstatuoti lemiamą reikšmę turi tai, ar darbdavys laikėsi teisinės pareigos, sudarydamas užtikrinančias darbuotojo saugumą sąlygas. Darbo kodekso (toliau – DK) 259 straipsnyje ir Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymo 2 straipsnio 12 dalyje darbdavio prievolė užtikrinti darbuotojų saugą ir sveikatą apibrėžta kaip visos prevencinės priemonės, skirtos darbuotojų darbingumui, sveikatai ir gyvybei darbe išsaugoti, kurios naudojamos ar planuojamos visuose įmonės veiklos etapuose, kad darbuotojai būtų apsaugoti nuo profesinės rizikos arba ji būtų kiek įmanoma sumažinta.

Analizuojant LAT 2008 m. lapkričio 10 d. nutartį civilinėje byloje L. K. ir V. K. v. akcinė bendrovė „Lietuvos geležinkeliai“, bylos Nr. 3K-3-476/2008, kurioje ginčo esmė, kad Ieškovai L. K. ir V. K. kreipėsi į teismą su ieškiniu atsakovui AB „Lietuvos geležinkeliai“ dėl neturtinės žalos bei laidojimo išlaidų priteisimo. Ieškovai nurodė, kad jų sūnus E. K. dirbo atsakovo įmonėje traukinių derintoju ir darbo vietoje buvo nužudytas dėl nusikalstamų trečiojo asmens veiksmų. Trečiasis asmuo I. M. Vilniaus apygardos teismo 2006 m. birželio 22 d. apkaltinamuoju nuosprendžiu pripažintas kaltu dėl E. K. nužudymo dėl savanaudiškų paskatų (BK 129 straipsnio 2 dalies 9 punktas, 178 straipsnio 2 dalis, 182 straipsnio 1 dalis).

Ieškovai teigė, kad jų sūnus buvo mirtinai sužalotas nelaimingo atsitikimo darbe metu atlikdamas pilietinę pareigą saugant ir gelbstint darbdavio turtą. Ieškovų nuomone, atsakovas neužtikrino saugių darbo sąlygų ir tokie darbdavio neteisėti veiksmai yra susiję priežastiniu ryšiu su atsiradusiomis pasekmėmis. Neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl asmens nusikalstamų veiksmų ar dėl gyvybės atėmimo, dėl to ieškovai prašė priteisti iš atsakovo 500 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo ir 5856 Lt laidojimo ir antkapio pastatymui turėtų išlaidų.

Vilniaus apygardos teismas 2007 m. spalio 3 d. sprendimu ieškovų L. K. ir V. K. ieškinių atmetė.

Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 20 d. sprendimu ieškovų L. K. ir V. K. apeliaciniai skundai tenkinti iš dalies ir

nuspręsta Vilniaus apygardos teismo 2007 m. spalio 3 d. sprendimą panaikinti, priimti naują sprendimą, kuriuo ieškinį tenkinti iš dalies, bei priteisti ieškovams L. K. ir V. K. iš atsakovo AB „Lietuvos geležinkeliai“ 5856 Lt turtinės žalos atlyginimo ir kiekvienam po 35 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo.

Tam, kad atsirastų darbdavio deliktinė atsakomybė dėl žalos, padarytos darbuotojo gyvybės atėmimu, atlyginimo, reikia nustatyti civilinės atsakomybės sąlygų visumą: neteisėtus veiksmus (neveikimą), kaltę, žalą, priežastinį ryšį tarp neteisėtų veiksmų ir žalos (CK 6.246-6.249 straipsniai). Bylą kasacine tvarka nagrinėjanti kolegija pažymi tai, kad visais atvejais sprendimas dėl deliktinės atsakomybės taikymo teismas įvertina, ar ieškovo pasirinkimu byloje patrauktas atsakovu asmuo yra teisiškai atsakingas atlyginti žalą. Trečiojo asmens veiksmai, buvę tiesioginė darbuotojo mirties priežastis, nėra šalinanti darbdavio atsakomybę sąlyga, jeigu šis savo neteisėtais veiksmais ar neveikimu neapsaugojo darbuotojo nuo nelaimingo atsitikimo ir, nors ir netiesiogiai, taip prisidėjo prie įvykio atsiradimo.

LAT nuomone, laikoma, jog žala sveikatai padaryta darbuotojui vykdant darbo pareigas, jeigu ji padaroma:

- 1) organizacijos teritorijoje (darbo vietoje arba atliekant darbinės pareigas ne darbo vietoje);
- 2) ne organizacijos teritorijoje, bet vykdant darbinės pareigas ir jei draudėjas privalėjo sudaryti saugias darbo sąlygas;
- 3) kitais „Nelaimingų atsitikimų darbe tyrimo ir apskaitos nuostatų“ nurodytais atvejais, jeigu bus įrodyta, kad žala asmens sveikatai ar gyvybei padaryta einant darbo (tarnybines) pareigas⁶⁷.

Praktikoje gali pasitaikyti atvejų, kai žala darbuotojui gali kilti dėl kelių asmenų, (įskaitant jo darbdavį) kaltės. Tai gali būti situacija, kai toje pačioje įmonėje ar darbo vietoje, darbus atlieka du ar daugiau darbdavių. Šiuo atveju, LAT konstatavo, kad jei saugos darbe norminių aktų pažeidimai nustatyti ne vienos, o kelių įmonių veikloje, teismas turi išsiaiškinti, ar darbuotojui padaryta žala yra tik vienos įmonės, ar visų įmonių padarytų

67 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 1997 m. sausio 16 d. nutarimas Nr.2 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos asmeni sužalojus, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę“. Teismų praktika, 1997, Nr. 5-6

saugos darbe norminių aktų pažeidimo padarinys. Jeigu nustatomas priežastinis ryšys tarp visų įmonių padarytų teisės pažeidimų ir nukentėjusiojo mirties, tai atsakomybė turi būti taikoma visoms įmonėms, atsižvelgiant į jų kaltės dalį (dalinė atsakomybė). Taip pat LAT pažymėjo, kad solidari atsakomybė už padarytą žalą atsiranda tik įstatymo nustatytais atvejais, o kai įstatymas nenumato solidarios atsakomybės, tai tokiais atvejais pritaikius solidarią atsakomybę tik vienai iš įmonių, kitos įmonės, kurios taip pat pažeidė darbų saugos teisės aktų reikalavimus, būtų nepagrįstai atleistos nuo atsakomybės, o tai prieštarautų teisingumo principui bei pažeistų tos įmonės (kuriai atsakomybė pritaikyta) darbuotojų ir kitų kreditorių interesus⁶⁸. Todėl siekiant nustatyti ar turi būti taikoma solidari atsakomybė, reikia įvertinti, ar buvo už žalos kilimą atsakingų asmenų suderinti veiksmai. Jei nebuvo bendrų, suderintų veiksmų, kiekvieno asmens atsakomybė turi būti dalinė, išskyrus atvejus, kai specialus darbo įstatymas numato solidarią atsakomybę.

Teisėjų kolegija nurodo, kad darbdavio neteisėtiems veiksams ar neveikimui dėl darbuotojo žūties konstatuoti lemiamą reikšmę turi tai, ar darbdavys laikėsi teisinės pareigos, sudarydamas užtikrinančias darbuotojo saugumą sąlygas. Darbo kodekso (toliau – DK) 259 straipsnyje ir Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymo 2 straipsnio 12 dalyje darbdavio prievolė užtikrinti darbuotojų saugą ir sveikatą apibrėžta kaip visos prevencinės priemonės, skirtos darbuotojų darbingumui, sveikatai ir gyvybei darbe išsaugoti, kurios naudojamos ar planuojamos visuose įmonės veiklos etapuose, kad darbuotojai būtų apsaugoti nuo profesinės rizikos arba ji būtų kiek įmanoma sumažinta. Atsižvelgdamas į įmonės dydį, pavojus darbuotojams, darbdavys samdo darbuotojų saugos ir sveikatos atestuotą tarnybą arba šias funkcijas atlieka pats. Darbuotojų teisė saugiai dirbti suponuoja darbdavio prievolę sudaryti kiekvienam darbuotojui tinkamas, saugias ir sveikatai nekenksmingas darbo sąlygas, nustatytas Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatyme (DK 260 straipsnis).

Darbdavio neteisėtas neveikimas ir nepakankamas rūpestingumas sudarė palankias sąlygas trečiojo asmens nusikaltimui padaryti, dėl to tarp atsakovo neteisėtų veiksmų ir atsiradusios žalos yra priežastinis ryšys, pakankamas atsakovo civilinei atsakomybei kilti. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisės aiškinimo ir taikymo praktikoje pripažįstama netiesioginį priežastinį ryšį kaip vieną iš civilinės atsakomybės sąlygų. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija išaiškino, kad civilinės

68 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. spalio 25 d. nutartis c.b. G. Milčiukienė v. UAB „Antriniai metalai“, Nr. 3K-69/98.

atsakomybės pagrindu pripažįstamas ir netiesioginis priežastinis ryšys, reiškiantis, kad neteisėti veiksmai (neveikimas) nelėmė, bet pakankamu laipsniu turėjo įtakos žalos atsiradimui. Ši taisyklė taikoma kiekvienu deliktinės atsakomybės atveju esant netiesioginiam priežastiniam ryšiui⁶⁹.

Darbuotojo teisė į saugias darbo sąlygas apima galimybę turėti saugią darbo aplinką, tiek jo tiesioginių darbo pareigų atlikimo vietoje, tiek darbuotojui esant kitoje vietoje darbdavio pavedimu ar jo interesais. Kiekvienu konkrečiu atveju vertinant, ar darbdavys buvo rūpestingas ir pakankamu lygiu užtikrino darbuotojų teisę į saugią aplinką, turi būti sprendžiama pagal individualias bylos aplinkybes.

Trečiojo asmens veiksmai, buvę tiesioginė darbuotojo mirties priežastis, nėra šalinanti darbdavio atsakomybę sąlyga, jeigu šis savo neteisėtais veiksmais ar neveikimu neapsaugojo darbuotojo nuo nelaimingo atsitikimo ir, nors ir netiesiogiai, taip prisidėjo prie įvykio atsiradimo.

⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. balandžio 17 d. nutartis B. L., V. I. ir kt. v. notarė S. Bylinskienė byla Nr. 3K-3-614/2002

2.4. Dėl žalos atlyginimo, kai nelaimingas atsitikimas darbe nepripažintas draudiminiu įvykiu

Nagrinėjant konkretų atveją Byloje pareikštas ieškinys dėl žalos atlyginimo, įvykus nelaimingam atsitikimui darbe, kurio metu mirtinai traumotas ieškovų vyras ir tėvas A. M.; kadangi žuvusiojo organizme rasta alkoholio pėdsakų, tai VSDFV atsisakė nelaimingą atsitikimą pripažinti draudiminiu įvykiu ir išmokėti vienkartinę laidojimo pašalpą. Bylą dėl žalos atlyginimo maitintojo netekimo atveju nagrinėję teismai priėjo išvadą, kad nukentėjusiojo neblaivumas, kaip vienintelė reali nelaimingo atsitikimo priežastis, yra pagrindas atleisti darbdavį nuo atsakomybės pagal CK 6.282 straipsnio 1, 2 dalis.

Vilniaus apygardos teismas 2007 m. kovo 7 d. sprendimu netenkino ieškinio, kuriuo buvo prašoma priteisti kiekvienam ieškovui po 459,21 Lt kas mėnesį mokamą periodinę kompensaciją nuo 2005 m. spalio 27 d. iki: 1) V. M. – jos gyvos galvos; 2) I. M. – kol baigs VGTU Elektronikos fakultetą; 3) S. M. – kol baigs vidurinę mokyklą, taip pat 100 000 Lt neturtinės žalos ir bylinėjimosi išlaidas; teismas priteisė iš ieškovės V. M. į valstybės biudžetą 27 Lt išlaidų, susijusių su procesinių dokumentų įteikimu.

Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, išnagrinėjusi ieškovų apeliacinį skundą, 2007 m. liepos 19 d. nutartimi Vilniaus apygardos teismo 2007 m. kovo 7 d. sprendimą paliko nepakeistą, priteisė iš ieškovės V. M. į valstybės biudžetą 9 Lt išlaidų, susijusių su procesinių dokumentų įteikimu.

Bylą nagrinėję pirmosios ir apeliacinės instancijų teismai konstatavo, kad darbdavys ėmėsi visų įmanomų priemonių kontroliuoti, kaip A. M. laikosi darbo drausmės ir kad dėl jo taikytos priemonės buvo pakankamos užkirsti kelią nelaimėi įvykti; teismai taip pat pažymėjo, kad nukentėjęs darbuotojas dirbo apsvaigęs nuo alkoholio, ir tai reiškia, jog jis turėjo suvokti, kad tai jam gali būti pražūtinga; jis konkludentiniais veiksmais patvirtino, kad prisiima galimų negatyvių padarinių atsiradimo riziką; pagal CK 6.253 straipsnio 5 dalį tai yra savarankiškas pagrindas sumažinti ar visiškai atleisti darbdavį nuo atsakomybės.

LAT teisėjų kolegija pažymi, kad nagrinėjamoje byloje, sprendžiant dėl atsakovo, kaip didesnio pavojaus šaltinio valdytojo atsakomybės už didesnio pavojaus šaltinio padarytą žalą, taikytinos ir CK 6.270 straipsnio nuostatos; darbdaviui, kaip didesnio pavojaus šaltinio

valdytojui, keliami didesni reikalavimai sugebėjimui sudaryti saugias darbo sąlygas, atsižvelgiant į jo veiklos, susijusios su didesniu pavojumi aplinkiniams, pobūdį; darbdavio pareiga užtikrinti darbuotojų saugą ir sveikatą visais su darbu susijusiais aspektais taip pat išplaukia iš Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymo, DK normų reikalavimų; darbdavys privalo tinkamai organizuoti darbuotojų darbą, laikytis darbo įstatymų, darbuotojų saugą ir sveikatą reglamentuojančių teisės aktų reikalavimų, rūpintis darbuotojų poreikiais (DK 229, 264 straipsniai); darbdavys taip pat privalo imtis veiksmingų priemonių, kai nepaisoma nustatytų reikalavimų.

Kai nelaimingo atsitikimo darbe metu atimama gyvybė darbuotojui, kuris darbo vietoje nukentėjo nuo darbdavio valdomo didesnio pavojaus šaltinio, tai darbdavio kaltė, pasireiškianti nesugebėjimu užtikrinti kontrolės, kad darbo vietoje nebūtų vartojamas alkoholis ir kad nuo alkoholio apsvaigęs darbuotojas jo ir kitų asmenų saugumo užtikrinimui būtų nušalintas nuo darbo, teisėjų kolegijos vertinimu, nėra pagrindas visiškai atleisti darbdavį nuo atsakomybės CK 6.282 straipsnio 1, 2 dalyse nustatytais pagrindais

Nagrinėjamu atveju LAT teisėjų kolegija Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. liepos 19 d. nutartį panaikino ir perdavė bylą iš naujo nagrinėti apeliacinės instancijos teismui Apibendrinant LAT pateikė rekomendacijas, kad ieškinyš dėl didesnio pavojaus šaltinio padarytos žalos atlyginimo gali būti atmestas CK 6.282 straipsnio 1 dalyje nustatytu pagrindu (dėl nukentėjusiojo kaltės) tik tada, kai padaroma išvada, jog žalos atsiradimo svarbiausia priežastis yra kalti nukentėjusiojo veiksmai. Tačiau kai nelaimingo atsitikimo darbe metu atimama gyvybė darbuotojui, kuris darbo vietoje nukentėjo nuo darbdavio valdomo didesnio pavojaus šaltinio, tai darbdavio kaltė, pasireiškianti nesugebėjimu užtikrinti kontrolės, kad darbo vietoje nebūtų vartojamas alkoholis ir kad nuo alkoholio apsvaigęs darbuotojas jo ir kitų asmenų saugumo užtikrinimui būtų nušalintas nuo darbo, nėra pagrindas visiškai atleisti darbdavį nuo atsakomybės CK 6.282 straipsnio 1, 2 dalyse nustatytais pagrindais.

Apžvelgsime ir LAT praktiką dėl CK 6.284 str., reglamentuojančio atsakomybę už dėl gyvybės atėmimo atsiradusią žalą, taikymo tais atvejais, kai esant nustatytoms darbdavio atsakomybės sąlygoms, nukentėjęs asmuo buvo apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų darbe socialiniu draudimu, tačiau nelaimingas atsitikimas nebuvo pripažintas draudiminiu įvykiu. Minėto CK 6.284 str. 4 dalyje numatyta, kad šis straipsnis taikomas tik tais atvejais, kai nukentėjęs asmuo nėra apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų

darbe socialiniu draudimu įstatymų nustatyta tvarka. Teismų praktikoje iškilo klausimų ar pagal CK 6.284 straipsnį darbdavys gali būti įpareigotas atlyginti žalą, atsiradusią darbuotojo gyvybės atėmimo atveju, jeigu nukentėjęs darbuotojas buvo apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų darbe socialiniu draudimu, tačiau nelaimingas atsitikimas nepripažintas draudiminiu įvykiu ir dėl to draudiminės išmokos neišmokėtos. LAT konstatavo, kad sprendžiant šią problemą, svarbu tai, kad Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo paskirtis – nustatyti nelaimingų atsitikimų darbe socialinio draudimo santykius, o ne reglamentuoti atsakomybę už žalą. Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymo 13 straipsnyje numatyta, kad darbdavio pareiga yra užtikrinti darbuotojų saugą ir sveikatą visais su darbu susijusiais aspektais. Minėto įstatymo 77 str. 1 dalyje nustatyta, kad darbdavys, kuris savo veikimu arba neveikimu pažeidė darbuotojų saugos ir sveikatos teisės aktus ir tuo neužtikrino saugių ir sveikų darbo sąlygų, atsako įstatymų nustatyta tvarka, o šio straipsnio 2 dalyje – kad darbdavys neatsako už darbuotojų saugos ir sveikatos reikalavimų neužtikrinimą arba darbdavio atsakomybė už tai gali būti sumažinta, jeigu ištyrus nelaimingą atsitikimą darbe nustatoma, kad tai įvyko susiklosčius neįprastoms ar nenumatytoms aplinkybėms, kurių darbdavys negalėjo kontroliuoti, arba dėl atsitikimų, kurių padarinių nebuvo galima išvengti, nors ir buvo naudojamos visos reikiamos priemonės. Atsižvelgiant į tokį įstatyminių reglamentavimą LAT konstatavo, kad darbdavys, nesant įstatyme numatytų jo atsakomybę eliminuojančių sąlygų, įstatymų nustatyta tvarka atsako ir už dėl nelaimingo atsitikimo darbe, kuris nepripažintas draudiminiu įvykiu, atsiradusią žalą. Taip pat LAT nustatė, kad atsižvelgiant į išdėstytą, CK 6.284 str. ir jo 4 dalį aiškinant sistemiškai darytina išvada, kad šis CK straipsnis gali būti taikomas ir tais atvejais, kai esant nustatytoms darbdavio atsakomybės sąlygoms, nukentėjęs asmuo buvo apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų darbe Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo nustatyta tvarka, tačiau nelaimingas atsitikimas darbe nepripažintas draudiminiu įvykiu⁷⁰.

LAT yra pasisakęs dėl teisės gauti draudimo išmoką nelaimingo atsitikimo atveju, mirus asmeniui, kai jis buvo apdraustas savanorišku draudimu dėl nelaimingo atsitikimo darbe. Šiuo atveju teismai, vertindami savanoriško draudimo sutartį dėl nelaimingo atsitikimo darbe, turi atkreipti dėmesį į tai, ar draudėjas, apdrausdamas savo

70 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 13 d. nutartis c.b. L.Stravinskienė ir kiti v. UAB „Vigidas“, Nr. 3K-P-275/2005.

darbuotojus, teisingai paskyrė draudimo išmokos gavėją. Nustačius, kad draudimo išmoku gavėjas paskirtas neteisėtai, pripažįstama, kad draudėjas nepaskyrė naudos gavėjo, todėl, mirus apdraustajam, draudimo išmoka išmokama pagal paveldėjimo teisės normas⁷¹.

Sekantis darbdavio materialinės atsakomybės bylų ypatumas, kalbant apie nelaimingus atsitikimus darbe, yra susijęs su nukentėjusio asmens kalte. DK 246 str. numatyta, kad jei žalai atsirasti sudarė sąlygas nukentėjusiojo kaltė (sužalojimo ir mirties atvejais – sužalotojo (mirusiojo) asmens didelis neatsargumas), žalos atlyginimas yra mažinamas atsižvelgiant į kaltės laipsnį arba reikalavimas atlyginti žalą atmetamas. LAT konstatavo, kad nukentėjusiojo didelį neatsargumą (t.y. paprasčiausių atidumo ir rūpestingumo taisyklių nepaisymą) turi įrodyti atsakingas už žalą asmuo, kuris remiasi šia aplinkybe kaip savo atsikirtimų pagrindu. Teismo išvada, ar yra didelis nukentėjusiojo neatsargumas, turi būti išdėstyta teismo sprendime⁷².

71 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 11 d. nutartis c.b. I.T.; R.T.; M.T. IR A.T. v. UAB „Plungės lagūna” ir AB „Lietuvos draudimas”, Nr. 3K-3-27/2006.

72 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2000 m. birželio 16 d. nutarimas Nr.27 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo turtinės žalos, padarytos eismo įvykio metu“. Teismų praktika, 2000, Nr. 13.

2.5. Dėl darbdavio, kaip didesnio pavojaus šaltinio valdytojo atsakomybės, sveikatos sužalojimo atveju

Kalbant apie materialinę darbdavio atsakomybę, paminėtini ir netiesioginės darbdavio atsakomybės atvejai LAT praktikoje, kaip pavyzdį pateikiant, konkrečią bylą, kurioje nelaimingas atsitikimas darbe, dėl kurio žuvo V.S., įvyko kitam įmonės dażytojui P.V. savavališkai paėmus techniškai netvarkingą autokrautuvą ir juo važiuojant. Byloje nustatyta, kad nelaimingo atsitikimo priežastys buvo: netvarkingi autokrautuvo stabdžiai ir autokrautuvo eksploatavimo bei norminių aktų, reglamentuojančių saugų darbą, reikalavimų nesilaikymas. Nelaimingas atsitikimas darbe įvyko dėl P.V. ir administracijos, kuri nekontroliavo, kaip laikomasi saugos darbe norminių aktų reikalavimų, veiksmų. Nukentėjusiojo tyčia ar nenugalima jėga nebuvo nustatyta, todėl įmonė yra atsakinga už padarytą žalą. Šiuo atveju įmonė turi teisę regresu tvarka išsiieškoti nuostolius iš P.V.⁷³.

Nagrinėjant LAT 2008 m. vasario 8 d. Nutartį *civilinėje byloje L. V. v. UAB „Girteka“*, bylos Nr. 3K-3-90/200, ginčo esmė, kad ieškovo L. V. darbdavys UAB „Girteka“ komandiravo ieškovą į užsienį gabenti krovinių kroviniu vilkiku. Trečiajam asmeniui J. B. vairuojant krovininį vilkiką, o ieškovui ilsintis vilkiko kabinoje, 2003 m. birželio 30 d. Vokietijoje šalia Magdeburgo miesto įvyko avarija: vilkiką vairavęs trečiasis asmuo J. B., siekdamas išvengti susidūrimo su į jo vairuojamo automobilio juostą įvažiavusiu motociklininku, pasuko automobilio vairą į dešinę pusę, šis nuvažiavo nuo šlaito ir apvirto. Ieškovas eismo įvykio metu nukrito nuo gulto ant galvos ir buvo sunkiai sužalotas: jam lūžo du krūtinės slanksteliai, buvo pažeisti nugaros smegenys. Ieškovui buvo atliktos operacijos, tačiau ir po jų išliko visiškas apatinių galūnių paralyžius bei nejautrumas, nustatytas 80 proc. darbingumo netekimas. Sunkus sveikatos sužalojimas lėmė neturtinės žalos atsiradimą. Pažymėdamas, kad dėl eismo įvykio patirta neturtinė žala yra iki šiol nuolat jaučiamas fizinis skausmas, emocinė depresija, dvasiniai skausmai ir išgyvenimai, dideli nepatogumai ir nuolatinės kito žmogaus pagalbos reikalingumas tenkinant būtiniausius žmoniškuosius poreikius, skausmą malšinančių vaistų ir antidepresantų vartojimas, aktyvaus gyvenimo ir bendravimo galimybių sumažėjimas, ieškovas, vadovaudamasis CK 6.250, 6.263 straipsniais,

⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 31 d. nutartis c.b. I.Sriubienė v. UAB „Panevėžio ketus“, Nr. 3K-3-421/2003.

6.264 straipsnio 1, 2 dalimis, 6.270 straipsnio 1, 2 dalimis ir DK 248, 250 straipsniais, prašė priteisti iš atsakovo UAB „Girteka“ 300 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo.

Vilniaus apygardos teismas 2007 m. balandžio 5 d. sprendimu ieškinį iš dalies patenkino, priteisė ieškovui iš atsakovo 200 000 Lt neturtinės atlyginimo.

Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2007 m. rugsėjo 11 d. nutartimi Vilniaus apygardos teismo 2007 m. balandžio 5 d. sprendimą paliko nepakeistą, ieškovo ir atsakovo apeliacinius skundus atmetė.

LAT argumentuodamas savo sprendimą išaiškino, kad asmuo, kurio veika susijusi su didesniu pavojumi aplinkiniams (transporto priemonių, mechanizmų, elektros ir atominės energijos, sprogstamųjų ir nuodingų medžiagų naudojimas, statybos ir t. t.), privalo atlyginti didesnio pavojaus šaltinio padarytą žalą, jeigu neįrodo, kad žala atsirado dėl nenugalimos jėgos arba nukentėjusio asmens tyčios ar didelio neatsargumo (CK 6.270 straipsnio 1 dalis). Atsakovas pagal šį CK straipsnį yra didesnio pavojaus šaltinio valdytojas, t. y. asmuo, valdantis šį šaltinį nuosavybės, patikėjimo teise ar kitokiu teisėtu pagrindu (panaudos, nuomos ar kitokios sutarties pagrindu ir t. t.) (CK 6.270 straipsnio 2 dalis). Dėl darbdavio atsakomybės už žalą, padarytą didesnio pavojaus šaltiniu darbuotojui einant darbo pareigas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra suformavęs tokią CK 6.270 straipsnio aiškinimo ir taikymo praktiką: jeigu darbuotojas sužalojamas darbdaviui (draudėjui) priklausančiu didesnio pavojaus šaltiniu, kurio valdymas (aptarnavimas) neįėjo į to darbuotojo pareigas, nors įvykis ir buvo darbo metu, tai atsakomybė už darbuotojo sveikatai padarytą žalą atsiranda darbdaviui (draudėjui) pagal CK 6.270 straipsnio taisykles, nustatančias didesnio pavojaus šaltinio valdytojo atsakomybę nesant jo kaltės⁷⁴. Bylą nagrinėję teismai nustatė, kad eismo įvykio metu, dėl kurio buvo sunkiai sužalotas ieškovas, automobilį vairavo trečiasis asmuo J. B., kuris buvo atsakingas už saugų vairavimą. Nors įvykis ir buvo darbo metu, tačiau ieškovas didesnio pavojaus šaltinio tuo metu nevairavo, o ilsėjosi ant automobilyje įrengto gulto ir nebuvo atsakingas už saugų padidinto pavojaus šaltinio vairavimą. Teisėjų kolegija pažymi, kad tokiomis aplinkybėmis teismai padarė pagrįstą išvadą, kad atsakovas, kaip didesnio pavojaus šaltinio valdytojas, yra atsakingas už ieškovo sveikatai padarytą žalą pagal CK 6.270 straipsnio taisykles, nustatančias didesnio pavojaus šaltinio valdytojo atsakomybę nesant jo kaltės, ir nenukrypo nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotos teisės aiškinimo ir taikymo praktikos (CPK 346 straipsnio 2 dalies 2 punktas).

⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo *Teismų praktika* 5-6, p. 154

Jeigu darbuotojas sužalojamas darbdaviui (draudėjui) priklausančiu didesnio pavojaus šaltiniu, kurio valdymas (aptarnavimas) neįeina į to darbuotojo pareigas, nors įvykis ir įvyksta darbo metu, tai atsakomybė už darbuotojo sveikatai padarytą žalą atsiranda darbdaviui (draudėjui) pagal CK 6.270 straipsnio taisyklės, nustatančias didesnio pavojaus šaltinio valdytojo atsakomybę nesant jo kaltės.

CK 6.282 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad kai paties nukentėjusio asmens didelis neatsargumas padėjo žalai atsirasti arba padidėti, tai, atsižvelgiant į nukentėjusio asmens kaltės dydį (o kai yra žalos padariusio asmens kaltės, – ir į jo kaltės dydį), žalos atlyginimas, jeigu įstatymai nenustato ko kita, gali būti sumažintas arba reikalavimas atlyginti žalą gali būti atmestas. Teisėjų kolegija priėjo prie išvados, kad teismai, sumažindami neturtinės žalos dydį vienu trečdaliu, pripažino, jog dėl žalos atsiradimo yra 33,33 proc. nukentėjusiojo kaltės.

Tokiu atveju, kai darbuotojo patirtai žalai įtakos turi ir jo neatsargumas – važiavimas neprisiseigus saugos diržų, neturtinės žalos dydis mažintinas, pripažįstant, jog dėl žalos atsiradimo yra nukentėjusiojo kaltės.

IŠVADOS

1. Kartu su nelaimingų atsitikimų mažėjimu, mažėja ir LAT nagrinėjamos bylos dėl materialinės atsakomybės už žalą, padarytą darbuotojo suluošinimu ar kitokiu pakenkimu sveikatai arba dėl nukentėjusiojo mirties. Tai sąlygoja ne tik nelaimingų atsitikimų mažėjimas, bet ir profesionalėsnis nelaimingų atvejų ištyrimas ir kokybiškesnis žemesnės instancijos teismų darbas. Taip pat sumažėjusi susijusių įstatymų kaita.

2. Analizuojant LAT priimtus nutartis dėl kasacija skundžiamų teismų priimtų sprendimų, matome, kad kilę ginčai kvalifikuotai išnagrinėjami žemesnės instancijos teismuose. Daugiausiai netikslumu kyla ir naikinami priimti sprendimai kada žalos atsiradimą sąlygoja trečiųjų asmenų veiksmai ar neveikimas, jų įtaka atsiradusiai žalai. Trečiojo asmens veiksmai, buvę tiesioginė darbuotojo mirties priežastis, nėra šalinanti darbdavio atsakomybę sąlyga, jeigu šis savo neteisėtais veiksmais ar neveikimu neapsaugojo darbuotojo nuo nelaimingo atsitikimo ir, nors ir netiesiogiai, taip prisidėjo prie įvykio atsiradimo.

Jeigu darbuotojas sužalojamas darbdaviui (draudėjui) priklausančiu didesnio pavojaus šaltiniu, kurio valdymas (aptarnavimas) neįeina į to darbuotojo pareigas, nors įvykis ir įvyksta darbo metu, tai atsakomybė už darbuotojo sveikatai padarytą žalą atsiranda darbdaviui (draudėjui) pagal CK 6.270 straipsnio taisyklės, nustatančias didesnio pavojaus šaltinio valdytojo atsakomybę nesant jo kaltės.

3. LAT nustato, kad jeigu sumos turtinei žalai atlyginti už atitinkamą laikotarpį yra pagal įstatymus priskiriamos neapmokestinamoms pajamoms, tai fizinio asmens sveikatos sužalojimo atveju jo darbo užmokesčio forma realiai negautos pajamos apskaičiuojamos atsižvelgiant į jo VDU, iš kurio yra išskaičiuoti privalomi į biudžetą mokesčiai. Darbuotojo sveikatos sužalojimo atvejais sprendžiant dėl turtinės žalos dėl negautų pajamų atlyginimo turi būti atsižvelgiama, be kita ko, į darbuotojo netekto darbingumo lygį; negautų pajamų sąvoka turi būti suprantama kaip prarasto darbingumo procento piniginė išraiška per tam tikrą laikotarpį. Darbuotojo sveikatos sužalojimo atvejais turtinės žalos dėl negautų pajamų atlyginimo laikotarpį (terminą, už kurį priteisiamas tokios žalos atlyginimas) lemia sužaloto darbuotojo atitinkamo darbingumo netekimo laikotarpis.

4. Neturtinės žalos atlyginimo institutas pakankamai jaunas. LAT praktika nėra susiformavusi, bylose naudojamos savokos nesuteikia apčiuopiamo ir aiškaus atspirties taško. LAT nenurodo gairių ir ribų, kurios turėtų būti naudojamos siekiant įvertinti neturtinės žalos mastą, subjektus, nėra apibendrinančių rekomendacijų dėl neturtinės žalos taikymo.

5. Nemažą dalį nelaimingų atsitikimų sąlygoja apsvaigimas nuo alkoholio, savo ruožtu šis aspektas persikelia į LAT nagrinėjamų bylų ratą kada reikia įvertinti darbdavio ir darbuotojo kaltės laipsnį ir iš to sekančias pasekmes.

6. Kokybiškesniam LAT praktikos naudojimui įtakos turi ir nutarčių bei kitų LAT priimtų sprendimų ar rekomendacijų pasiekiamumas. Reikia atkreipti dėmesį, kad renkantis pagal kategorijų medį ne visos bylos papuola į analizuojamos kategorijos sąrašą. Pačiose LAT nutartyse pasigendu tikslaus žemesnių instancijų teismų priimtų nutarčių įtraukimo, kuris reikalingas analizuojant situaciją kada yra keičiama dalis sprendimo, kitą dalį paliekant galioti arba gražinant nagrinėti išnaujo. Taip pat manau būtų labai naudinga tiek visuomenei, tiek teisininkams plačiąja prasme – bylų trumpas aprašymas ir galutinio sprendimo reziumavimas.

7. Materialinės atsakomybės institutui pastaruoju metu būdingas teisinio reguliavimo sferos išplėtimas, pritaikymas prie sparčiai besikeičiančios ekonominės ir socialinės aplinkos, nuolat stiprinant darbo teisinių santykių subjektų teisių ir teisėtų interesų garantijas, užtikrinant veiksmingesnę žalos atlyginimo procedūrą. Teismų praktika ir teisės doktrina – papildomas materialinės atsakomybės šaltinis – tam tikrais atvejais įgyja pagrindinio šaltinio reikšmę.

SANTRAUKA

Materialinei atsakomybei pagal darbo teisę (angl. – Material Responsibility under Labour Law), esančiai savarankiška teisinės atsakomybės rūšimi, yra būdingi bendrieji ir specialieji teisinės atsakomybės bruožai. Šiame darbe yra apžvelgiamos teorinės materialinės atsakomybės atsiradimo sąlygos ir realizavimo būdai. Po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje buvo priimtas naujas Darbo kodeksas ir visa eilė įstatymų, reglamentuojančių darbo santykius ir materialinę atsakomybę. Naujai priimtame kodekse nustatytos materialinės atsakomybės sąlygos, pagrindiniai materialinės atsakomybės taikymo principai, įvestas visiškai naujas pažeistų teisių gynimo būdas – neturtinės žalos, kylančios iš darbo teisinių santykių, atlyginimas bei numatytas negautų pajamų atlyginimas.

Analizuojant Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktiką, sprendžiant bylas dėl materialinės atsakomybės už žalą, padarytą darbuotojo suluošimu ar kitokiu pakenkimu sveikatai arba dėl nukentėjusiojo mirties, pagrindinis dėmesys skiriamas byloms nagrinėtoms paskutiniu laikotarpiu 2005m. – 2010m. Susistemintai pateikiama informacija apie Lietuvos Aukščiausiojo teismo priimtas nutartis nustatant darbdavio materialinės atsakomybės ribas ir pareigas, atsakomybę už trečiųjų asmenų padarytą žalą darbuotojui, didesnio pavojaus šaltinio valdytojo atsakomybę už sveikatos sužalojimą, žalos atlyginimo sistemos teisės aktų suderinamumą, neturtinės žalos atlyginimo problemoms. Atlikus Lietuvos Aukščiausiojo teismo formuojamos praktikos analizę nagrinėjamos kategorijos bylose apibendrinant pateikiamos išryškėjusios tendencijos, išvados.

SUMMARY

Material liability under labour law, representing a separate type of legal responsibility, includes common and special features of legal responsibility. The paper discusses theoretical conditions for material liability and methods to implement the same. After Lithuania regained independence, new Labour Code and a number of other laws, governing labour relations and material liability, was enacted. The new code provides for conditions for material liability, key principles on application of material liability, introduces a completely new remedy, i.e. indemnification of moral damage based on labour legal relations, as well as compensation of lost income.

In analysis of case law of the Supreme Court of Lithuania, when examining cases on material liability for damage through maiming or other injury, or death of the injured party, the paper mainly deals with cases examined in 2005 – 2010. The paper further includes structured information on the rulings delivered by the Supreme Court of Lithuania in determining the limits of material liability on the part of employer, the duties of employer to indemnify the damage to the health of employee by third parties, liability of possessor of a potentially hazardous object for injury, compatibility of legislation in the field of indemnification of damage, and issues on indemnification of moral damage. The analysis of the case law of the Supreme Court of Lithuania in the case categories above is complemented by summary trends and conclusions.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

NORMINĖ LITERATŪRA

Tarptautiniai teisės aktai

1. 2001 m. kovo 12 d. Europos Tarybos 2000/23/EB direktyva „Dėl valstybių narių įstatymų, skirtų darbuotojų teisių apsaugai įmonių verslo arba įmonių ar verslo dalių perdavimo atveju, suderinimo“ (OL L 303, 2001.03.12.);
2. Tarybos 1971 m. birželio 14 d. reglamentas EEB Nr.1408/71 „Dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimų nariams, persikeliantiems Bendrijoje“ // Official Journal. 1971. Nr. 149–2.
3. 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3290);
4. 1961 m. Europos socialinė chartija (pataisyta) (Valstybės žinios, 2001, Nr. 49-1704);

Lietuvos Respublikos įstatymai

5. Lietuvos Respublikos Konstitucija (Valstybės Žinios, 1992. Nr. 33-1014);
6. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (Valstybės Žinios, 2002, Nr. 64-2569) (su pakeitimais);
7. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (Valstybės Žinios, 2002, Nr.36-1340) (su pakeitimais);
8. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (Valstybės Žinios, 2000, Nr. 74-2262) (su pakeitimais);
9. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas (Valstybės Žinios. 1999 Nr. 110-3207; 2003, Nr. 114-5115) (su pakeitimais);
10. Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas (Valstybės Žinios. 2003, Nr. 70-3170) (su pakeitimais);
11. Lietuvos Respublikos visuomenės sveikatos priežiūros įstatymas (Valstybės Žinios, 2002, Nr. 56 – 2225);
12. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas (Valstybės Žinios. 2001, Nr. 31-1010) (su pakeitimais);
13. Lietuvos Respublikos garantinio fondo įstatymas (Valstybės žinios, 2000, Nr.82-2478) (su pakeitimais);
14. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (Valstybės žinios, 2000, Nr.64-1914) (su pakeitimais);
15. Lietuvos Respublikos profesinės sveikatos priežiūros įstatymas (Valstybės Žinios, 1999, Nr. 32 – 902);
16. Lietuvos Respublikos žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ar susirgimų profesine liga laikinasis įstatymas (Valstybės Žinios. 1997, Nr. 67-1656) (su pakeitimais);
17. Lietuvos Respublikos potencialiai pavojingų įrenginių priežiūros įstatymas (Aktuali redakcija nuo 2004 01 01) (Valstybės Žinios, 1996, Nr. 46-1116);

18. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas (Valstybės Žinios. 1994, Nr.63-1231, 1998, Nr. 112-3099) (su pakeitimais);

Pojstatyminiai teisės aktai

19. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. balandžio 28 d. nutarimas „Dėl profesinių ligų tyrimo ir apskaitos nuostatų patvirtinimo“ (Valstybės Žinios, 2004, Nr. 69-2398);
20. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. rugsėjo 2 d. nutarimas „Dėl nelaimingų atsitikimų darbe tyrimo ir apskaitos nuostatų patvirtinimo“ (Valstybės Žinios, 2004, Nr. 136-4945);
21. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 22 d. nutarimas Nr. 309 „Dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokų nuostatų patvirtinimo“ (Valstybės žinios, 2004, Nr.44-1448; 2000, Nr.38-1065);
22. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas 2003 sausio 29 d. „Dėl asmenų iki aštuoniolikos metų įdarbinimo, sveikatos patikrinimo ir jų galimybių dirbti konkretų darbą nustatymo tvarkos, darbo laiko, jiems draudžiamų dirbti darbų, sveikatai kenksmingų, pavojingų veiksnių sąrašo patvirtinimo“ (Valstybės Žinios, 2003 Nr. 13-502);
23. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 rugsėjo 15 d. nutarimas „Dėl žalos atlyginimo nekentėjusiesiems dėl sveikatos sužalojimo darbe ar susirgimo profesine liga, kai ši prievolė pereina valstybei, tvarkos patvirtinimo“ (Valstybės žinios, 1997, Nr.86-2162);
24. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 30 d. nutarimas „Dėl profesinių ligų sąrašo ir Valstybinio profesinių ligų registro bei jo nuostatų“, (Aktuali redakcija nuo 2006 02 06.) (Valstybės Žinios, 1994 Nr. 94-1845);
25. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministrės įsakymas 2000 m. sausio 28d. „Dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų pripažinimo draudiminiais įvykiais tvarkos patvirtinimo“ (Valstybės žinios, 2000, Nr.11-266);
26. Lietuvos Respublikos Vyriausiojo valstybinio darbo inspektoriaus 2005 m. balandžio 20 d. įsakymas „Dėl darbuotojų saugos ir sveikatos instrukcijų rengimo ir instruktavimo tvarkos patvirtinimo“ (Valstybės Žinios, 2005, Nr. 53–1817);
27. Lietuvos Respublikos Vyriausiojo valstybinio darbo inspektoriaus įsakymas „Dėl nelaimingų atsitikimų, įvykusių darbe, kelyje į darbą/iš darbo, tyrimo dokumentų tvarkymo, registravimo ir analizės metodinių nurodymų tvirtinimo“ (Valstybės žinios, 2001, Nr.57-2070).

Teismų praktika

28. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 7 d. nutarimas dėl LR Vyriausybės 2000-05-08 d. nutarimu Nr. 506 patvirtintų Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokų nuostatų 37 punkto atitikties LR Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 29 straipsnio 1 daliai (1999 m. gruodžio 23 d., 2001 m. liepos 5 d. redakcijos) (Valstybės žinios. 2005. Nr. 19-623).
29. LAT Senato 2000 m. birželio 16 d. nutarimas Nr.27: Dėl įstatymų taikymo

- teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo turtinės žalos, padarytos eismo įvykio metu. *Teismų praktika*, 2000, Nr. 13.
30. LAT Senato 1997 m. sausio 16 d. nutarimas Nr.2: Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos asmenį sužalojus, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę. *Teismų praktika*, 1997, Nr. 5-6.
 31. LAT Senato 1996 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 42: Dėl Darbo sutarties įstatymo taikymo civilinėse bylose apibendrinimo rezultatų. *Teismų praktika*, 1996, Nr.3-4.
 32. LAT Senato 2002 m. gruodžio 20 d. nutarimas Nr. 39: Dėl ieškinio senatį reglamentuojančių įstatymų normų taikymo teismo praktikoje. *Teismų praktika*. 2003, Nr. 18.
 33. LAT Teismų praktikos apibendrinimai civilinėse bylose: Dėl darbdavio darbuotojui padarytos neturtinės žalos atlyginimo (DK 250 str., CK 6.250 str.). Dėl darbuotojo įpėdinių teisės į neturtinės žalos, atsiradusios darbuotojui mirus dėl nelaimingo atsitikimo darbe, atlyginimą. *Justitia*, 2006, Nr. 1, p. 62-64.
 34. LAT Teismų praktikos apibendrinimai civilinėse bylose: Dėl CK 6.284 straipsnio, reglamentuojančio atsakomybę už dėl gyvybės atėmimo atsiradusią žalą, taikymo tais atvejais, kai, esant nustatytoms darbdavio atsakomybės sąlygoms, nukentėjęs asmuo buvo apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo nustatyta tvarka, tačiau nelaimingas atsitikimas darbe nepripažintas draudiminiu įvykiu. *Justitia*, 2005, Nr. 3, p. 66.
 35. LAT CBS teisėjų kolegijos 2010m. sausio 5d. nutartis c.b. *A. A., I. A. ir R. A. ieškinį atsakovams AB „Žemaitijos pienas“, UAB „Žalvaris“* Nr.3K-3-26/2010
 36. LAT CBS teisėjų kolegijos 2010-04-12 nutartis c.b. *Ž. R., A. R. ir I. R. v. akcinei bendrovei „Empower“ ir uždarajai akcinei draudimo bendrovei „ERGO Lietuva“* Nr. 3K-3-161/2010
 37. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009-04-14 nutartis c.b. *G. Š. v. UAB „Yazaki Wiring Technologies Lietuva“* Nr. 3K-3-174/2009
 38. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008-11-17 nutartis c.b. *V. M., I. M. (I. M.), S. M. (S. M.) v. AB „Lietuvos geležinkeliai“* Nr. 3K-3-566/2008
 39. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008-12-10 nutartis c.b. *D. G., V. G. v. AB „Achema“* Nr. 3K-3-556/2008
 40. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008-10-20 nutartis c.b. *L. V. v. ŽŪB „Šiaulėnų statyba“* Nr. 3K-3-529/2008
 41. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008-11-10 nutartis c.b. *L. K., V. K. v. AB „Lietuvos geležinkeliai“* Nr. 3K-3-476/2008
 42. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008-02-22 nutartis c.b. *V. M., I. M. (I. M.), S. M. (S. M.) ieškinį atsakovui AB „Lietuvos geležinkeliai“* Nr. 3K-3-130/2008
 43. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007-09-21 nutartis c.b. *D. E. v. UAB „Transmėja“* Nr. 3K-3-348/2007
 44. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007-06-22 nutartis c.b. *K. D. v. AB „Ukmergės gelžbetonis“* Nr. 3K-3-261/2007
 45. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 11 d. nutartis c.b. *I.T.; R.T.; M.T. IR A.T. v. UAB „Plungės lagūna“ ir AB „Lietuvos draudimas“*, Nr. 3K-3-27/2006,
 46. LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2001 m. spalio 11 d. nutartis c.b. *V.Toporov v. LR aplinkos ministerijos Klaipėdos regiono departamento Pakrančių apsaugos tarnyba*, Nr. 3K-7-688/2001,
 47. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. rugsėjo 30 d. nutartis c.b. *E.Lukoševičius v. VĮ Visagino pirminės sveikatos priežiūros centras*, Nr. 3K-3-1108/2002,
 48. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 13 d. nutartis c.b. *L.Stravinskienė ir kiti*

- v. UAB „Vigidas“, Nr. 3K-P-275/2005,
49. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 21 d. nutartis c.b. *T.Kovalevskaja v. Vilniaus miesto savivaldybė*, Nr. 3K-3-103/2005,

SPECIALIOJI LITERATŪRA

Teisės aktų komentarai

50. Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras, I, II dalys. Vilnius: Justitia, 2003.
51. Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras, III dalis. Vilnius: Justitia, 2004.
52. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. I knyga. Vilnius: Justitia, 2001.
53. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. VI knyga. Prievolių teisė (1) Vilnius: Justitia, 2003.

Spausdintinės monografijos

54. ABRAMAVIČIUS, A.; MIKELĖNAS, V. *Įmonių vadovų teisinė atsakomybė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 1999.
55. BAGDANSKIS, T. *Materialinė atsakomybė darbo teisėje*. Vilnius: Registrų centras, 2008
56. DAVULIS, T. *Darbo teisė: Europos sąjunga ir Lietuva*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
57. DEAKINS, S.; JOHNSTON, A.; MARKESINIS, B. *Tort law*. Oxford: Clarendon Press, 2003.
58. MACIJAUSKIENĖ, R. *Materialinės atsakomybės problemos darbo teisėje*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
59. MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995.
60. PRAPIESTIS, J. [sudarytojas]. *Namų advokatas*. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002.
61. TARTILAS, J. *Darbuotojų saugos ir sveikatos teisinis reglamentavimas*. Vilnius: LTU, 2003
62. NEKROŠIUS, I. *Darbo teisė: vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2008.

Straipsniai

63. BAGDANSKIS, T. Darbdavio atsakomybė už darbuotojui padaryta žalą (darbo teisė). *Juristas*, 2007, Nr.4.
64. BAGDANSKIS, T. Darbdavio teisių, pareigų ir atsakomybės perdavimas. *Juristas*, 2005, Nr.12, p.15-18.
65. BAGDANSKIS, T. Darbdaviui atstovaujančio asmens materialinės atsakomybės problemos. *Jurisprudencija*, 2004, t. 56(48), p.87-95.
66. CIRTAUTIENĖ, S. Neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims galimybės sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atvejais. *Justitia*. 2006, Nr. 2(60), p. 30-56.
67. RASTAUSKIENĖ, G. Teisinio teksto interpretavimo ribų ir teisės principų santykis: teorinės nuostatos ir Lietuvos teismų praktika. *Teisės problemos*, 2005, Nr. 1(47), p.5-23.

68. MACIJAUSKIENĖ, R. Materialinės atsakomybės problemos darbo teisėje. *Jurisprudencija*, 2002, 25(17) p. 81-88.
69. MASYTĖ, R. Darbdavių atsakomybė tikrinama atliekant profesinės rizikos vertinimą. *Juristas*, 2006, Nr. 3, p.36-38.
70. MINIOTAITĖ, J. Valstybinė darbo inspekcija reikalauja papildomų darbo saugos mokymų. *Juristas*, 2005, Nr. 11, p. 26-28.
71. NAUJALIS, J. Kad darbe būtume saugūs. *Juristas*, 2004 m., Nr. 2, p. 24-27.
72. TARTILAS, J. Traumų prevencijos problemos ir socialinė sauga, *Jurisprudencija*, 2002, t. 25(17), p. 139-142.
73. VERIKAS, A. Darbuotojo sveikatai padarytos žalos atlyginimo sistema. *Jurisprudencija*, 2006, t. 11(89), p. 63-69.